

Verkenning Omgevingsproces Ternaard

Deelrapport Gesprekken met Belanghebbenden

Auteur(s): De Gemeynt u.a.

Datum : 20 juni 2018

Colofon

Dit rapport is opgesteld met de grootst mogelijke zorgvuldigheid door De Gemeynt Coöperatie UA ('De Gemeynt'). De voor dit rapport gebruikte gegevens zijn ontleend aan door De Gemeynt betrouwbaar geachte bronnen en publiekelijk bekende informatie. Voor de juistheid en volledigheid daarvan kan De Gemeynt niet instaan. De Gemeynt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor directe of indirecte schade aan gebruikers van dit rapport. Het auteursrecht van deze publicatie berust bij De Gemeynt.

Pb 2018-0007

Juni 2018

De Gemeynt Coöperatie u.a.
Postadres: Elsbosweg 53
7381 BJ Klarenbeek
www.gemeynt.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1.1 Achtergrond	7
1.2 Doel van de belanghebbenden gesprekken	7
1.3 Beoogd resultaat	8
1.4 Aanpak	8
2. Belanghebbenden	9
2.1 Met wie is gesproken?	9
2.2 Geografische spreiding	11
2.3 Conclusie	11
3. Houding ten aanzien van het Omgevingsproces	13
3.1 Hoe staat men tegenover het Omgevingsproces?	13
3.2 Participatie in het Omgevingsproces	15
3.2.1 Niveau van betrokkenheid	15
3.2.2 Voorwaarden aan betrokkenheid.....	16
3.3 Scope van het Omgevingsproces	17
4. Zorgen, wensen, kwaliteiten en kansen	18
4.1 Zorgen	18
4.2 Wensen	20
4.3 Kwaliteiten van het gebied	21
4.4 Kansen	22
5. Houding ten aanzien van gaswinning	25
5.1 Voor of tegen mogelijke gaswinning?	25
5.2 Gaswinning vs. Omgevingsproces	26
6. Van informatie naar dialoog	29
6.1 Het speelveld	29
6.2 Tafels en kansen	33
6.3 Invloed van belanghebbenden	34
7. De tafels nader bekeken	36
7.1 Tafels	36
7.2 Voorbereiding van de tafels	45
7.3 Samenhang tussen de tafels	47
8. Gebiedsakkoord	48
8.1 Puzzelen	48
8.2 Mogelijkheid voor een gebiedsakkoord	49
8.3 Opvolging van overeenkomsten en gebiedsakkoord	49
9. Suggesties voor de uitvoering van het Omgevingsproces	50
9.1 Voorwaarden aan deelname aan het omgevingsproces	50
9.2 Mee besturen	50
9.3 Vertrouwen	50
9.4 Communicatie	51
Bijlage 1 Aanpak	52
Gesprekken	52
Analyse	54

Samenvatting

In juli 2017 heeft het BO besloten in het kader van de voorgenomen gaswinning Ternaard in te zetten op een traject dat wordt aangeduid als 'Omgevingsproces' waarbij niet de gaswinning, maar de toekomst van het gebied voorop staat.

De Gemeent is gevraagd te verkennen of een dergelijk Omgevingsproces nodig en wenselijk is, en zo ja, hoe een dergelijk proces er uit zou kunnen zien. De Gemeent heeft bij de uitvoering van deze opdracht de structuur en planmatige aanpak voor een Omgevingsproces op basis van de 'Mutual Gains Approach' (MGA; te vertalen als . Wederzijds Resultaat Benadering) gehanteerd.

De door De Gemeent uitgevoerde werkzaamheden betreffen onder andere gesprekken met belanghebbenden over hun zorgen, belangen, standpunten en wensen. Dit rapport presenteert de resultaten van deze gesprekken met belanghebbenden en de analyse van de daaruit verkregen informatie.

Er zijn met 29 organisaties gesprekken gevoerd die samen vanuit verschillende invalshoeken een goede representatie geven van de bevolking en van de verschillende belangen die in en rond het gebied spelen. Bovendien hebben ook zestien individuele belanghebbenden de gelegenheid genomen met De Gemeent in gesprek te gaan. De Waddenvereniging heeft aangegeven geen gesprek te willen voeren in het kader van deze raadpleging. De helft van de geïnterviewde organisaties is als lokaal of regionaal te typeren. Slechts vier van de 30 organisaties zijn nationaal opererend. Alle geïnterviewde individuele burgers zijn te typeren als lokaal gesitueerd. Op grond van hun doelstellingen en geografische spreiding van de organisaties en individuen is te concluderen dat de informatie welke verkregen is uit de gesprekken met de belanghebbenden representatief is en een betrouwbare foto oplevert van de verschillende opvattingen die aanleiding zijn geweest voor het verkennen van de mogelijkheid tot uitvoering van het Omgevingsproces.

Na een oproep daartoe van de Waddenvereniging hebben zo'n 100 burgers een brief gestuurd naar de burgemeester van de gemeente Dongeradeel. Ook hun mening is in dit rapport gepresenteerd.

Belanghebbenden kijken in meerderheid positief aan tegen een Omgevingsproces, en zijn ook in meerderheid bereid om daar aan deel te nemen, en doen dat vanuit een overwegend positieve grondhouding ten aanzien van het Omgevingsproces. Op grond hiervan concludeert De Gemeent dat er brede steun is voor de uitvoering van een Omgevingsproces. Bijna alle partijen willen ook over de volle breedte van betrokkenheid deelnemen in het proces: van informatie aanreiken tot het onderhandelen aan één of meerdere tafels. Aan de deelname worden wel voorwaarden gesteld, variërend van het maken van goede communicatieafspraken en de beschikbaarheid van voldoende en juiste kennis en kunde, tot het verschaffen van ondersteuning om de vereiste tijdsinvestering te compenseren.

Twee derde van de organisaties vindt dat de scope van het Omgevingsproces de regio Noordoost Friesland moet zijn; lokale organisaties en individuele belanghebbenden neigen tot een meer lokale schaal waarop het Omgevingsproces zich zou moeten richten.

Er bestaan veel zorgen onder de belanghebbenden die in vier hoofdgroepen onder te brengen zijn: gaswinning, leefbaarheid, energietransitie en een restcategorie. Thema's die vallen onder de noemer gaswinning betreffen de helft van alle genoemde zorgen. De intensiteit van deze zorgen hebben wij ook als hoger ervaren dan bij enig ander onderwerp. Deze zorgen rond eventuele gaswinning zullen daarom eerst geadresseerd moeten worden alvorens over de andere zorgen de dialoog aangegaan kan worden.

Belanghebbenden hebben duidelijk wensen ten aanzien van de toekomst van hun leefgebied, variërend van het aan de voorkant goed regelen van overlast en schade in geval gaswinning gaat plaatsvinden, tot versterking van de leefbaarheid en de ruimtelijke kwaliteit van de regio, energietransitie en continuïteit van de agrarische sector. Deze wensen lijken allemaal goed inpasbaar in een te formuleren ontwikkelperspectief voor de regio. Ze zijn beperkt van omvang en impact; wensen die de schaal van het gebied te boven gaan ontbreken.

Daaroverheen ligt één grote wens, namelijk die van *participatie*. Belanghebbenden geven aan op alle fronten deel te willen nemen. Deze wens moet in het licht gezien worden van het geconstateerde wantrouwen dat belanghebbenden hebben richting de overheid en NAM. Als de burger en zijn/haar mening gerespecteerd wordt, dient dat ook te blijken uit de opzet van het proces: samenwerking, medeplichtigheid en regievoering.

De kwaliteiten van het gebied en de samenleving zijn sterk geworteld in het landschap en de grond, en in de cultuur en historie van de bevolking. Ze geven een 'eigenheid' aan de regio en een sociale cohesie die kwetsbaar zijn voor uitwendige verstoring. Inbreuk op die eigenheid en cohesie zal de basis onder het bestaan, het wonen en werken in de regio, sterk aantasten in negatieve zin. Ze dienen gerespecteerd te worden. Algehele participatie van de bevolking is essentieel wil een verandering die van buitenaf in gang wordt gezet, kans van slagen hebben.

De schaal van de kansen die door belanghebbenden naar voren worden gebracht is relatief beperkt van omvang en impact; geen grote projecten die een (inter-)nationale betekenis kunnen hebben. Dit is in overeenstemming met de kracht en het sociaaleconomische absorptievermogen van het gebied.

Er is nuance in de standpunten van belanghebbenden ten aanzien van de mogelijke gaswinning in Ternaard: een meerderheid van de geïnterviewde organisaties staat neutraal tegenover mogelijke gaswinning of zegt 'liever niet, tenzij ...'. Slechts een klein aantal organisaties is hoe dan ook tegen gaswinning. Er is dus in principe ruimte bij belanghebbenden om te bewegen naar zowel tegen gaswinning als daarvoor, een en ander afhankelijk van de mate waarin belangen van belanghebbenden worden erkend en een plaats krijgen in het Omgevingsproces. Lokaal is de weerstand tegen mogelijke gaswinning groot. Uit de gesprekken met individuele belanghebbenden komt dit beeld ook naar voren.

Belanghebbenden willen in de uitvoering van het Omgevingsproces de volgende acht onderwerpen aan zogenaamde 'dialoogtafels' bespreken: ontwikkelperspectief, bodembeweging, schade, mitigatie van overlast, sociaaleconomische leefbaarheid, natuur en ruimtelijke kwaliteit, energietransitie, en lusten & lasten. Een eenvoudige spanningsbarometer toont aan dat veel van de onderwerpen behoorlijk spannend, emotioneel beladen zijn voor de belanghebbenden. Van elk van de dialoogtafels wordt in dit rapport een gedetailleerdere beschrijving gegeven evenals van het voorbereidende werk dat nodig is voor echt met de dialoog kan worden gestart.

Het vergelijken van deze dialoogonderwerpen met de door belanghebbenden naar voren gebrachte kansen voor het gebied suggereert dat er per tafel goede mogelijkheden zijn om tot een overeenkomst te komen.

Vervolgens gaat het rapport in op de manier waarop de afzonderlijke overeenkomsten resulteren in een overkoepelend 'akkoord', het uiteindelijke resultaat van het Omgevingsproces. Kritisch element daarbij is de omvang van de speelruimte die wordt geboden, waaronder de (financiële) waardering voor de dienstverlening van de regio aan het nationale belang in geval van een positief besluit tot gaswinning. Op voorhand moet er enig zicht zijn op die omvang wil het gebiedsakkoord 'meat on the bone' hebben, iets substantieels kunnen bieden.

1. Gesprekken met belanghebbenden

1.1 Achtergrond¹

Vanaf december 2017 heeft De Gemeeynt verkend of een Omgevingsproces Ternaard nodig en wenselijk is, en een voldoende kans op succes biedt. En zo ja, hoe zo'n proces er dan uit zou kunnen zien.

De aanleiding van deze verkenning is een voorgenomen gaswinning bij Ternaard (gemeente Dongeradeel). De initiatiefnemer (NAM), het bevoegd gezag (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, EZK), en de drie partijen die in het kader van de zgn. Rijkscoördinatieregeling (RCR) een adviserende stem hebben (Provincie Fryslân, Gemeente Dongeradeel en Wetterskip Fryslân), gezamenlijk het 'Bestuurlijk Overleg' (BO), hebben zich de vraag gesteld of het wenselijk en mogelijk is een ander proces te doorlopen dan gebruikelijk bij gaswinningen (en overigens ook andere grote projecten). Zo'n ander proces zou dan een Omgevingsproces moeten zijn, waarbij niet het project maar de omgeving centraal staat, en waarin een project (in dit geval gaswinning) en de voorwaarden waaronder dit kan plaatsvinden een *mogelijke uitkomst* is van een maatschappelijk dialoog- en onderhandelingsproces, in plaats van, zoals gebruikelijk, het vertrekpunt.

Het Omgevingsproces kan alleen worden uitgevoerd als er in het gebied voldoende draagvlak is voor deze nieuwe, intensieve vorm van samenwerking. Vanaf januari 2018 zijn daartoe gesprekken gevoerd met belanghebbenden², groepen, organisaties en individuele burgers die zich betrokken voelen bij het gebied, om van hen te horen wat zij belangrijk vinden en wat zij zouden willen inbrengen in een Omgevingsproces.

Dit rapport presenteert de oogst van deze gesprekken met belanghebbenden en de analyse daarvan in termen van kansen op een breed gedragen Omgevingsproces.

1.2 Doel van de belanghebbenden gesprekken

Een belangrijke stap in het omgevingsproces vormt het verzamelen van informatie over 'stakeholders', de belanghebbenden: wie zijn zij, wat drijft hen, wat is hun standpunt ten aanzien van een bepaald onderwerp en wat is het achterliggende belang?

Ook is het belangrijk een idee te krijgen van het 'profiel' van elke belanghebbende: wat is de aard van de belanghebbende, welke rol speelt hij of wil hij spelen, etc..

Daarnaast zijn er vragen betreffende het Omgevingsproces waarop De Gemeeynt een antwoord zou willen horen, zoals: is er draagvlak voor dit Omgevingsproces, waar moet het proces over gaan, wil men actief meedoen en zo ja onder welke voorwaarden?

Met andere woorden, de gesprekken met belanghebbenden zijn een middel om op gestructureerde wijze een overzicht te krijgen van alle belanghebbenden. Daarmee kan De Gemeeynt de motivatie, invloed en belangen van alle belanghebbenden in kaart brengen. Immers hun (al dan niet aanwezige) betrokkenheid bepaalt de (mogelijkheid van)

¹ Voor een uitgebreidere beschrijving van de achtergrond en aanleiding van dit project, zie het Eindrapport Verkenning Omgevingsproces Ternaard

² De term 'belanghebbenden' wordt in dit rapport gebruikt voor iedere organisatie en burger die een belang heeft bij en daarin beïnvloed wordt door een project, activiteit, programma of voornemen. Het is dus meer omvattend dan het strikt juridische belanghebbende waaronder alleen zij worden aangemerkt die voldoen aan de juridische omschrijving van belanghebbende.

uitvoerbaarheid en het succes van het Omgevingsproces. De gesprekken geven eveneens inzicht in de wijze waarop belanghebbenden bij het Omgevingsproces betrokken willen / kunnen worden of juist niet.

Deze gesprekken resulteren in een grote hoeveelheid informatie welke door een systematische analyse vanuit verschillende invalshoeken inzichtelijk is gemaakt. De resultaten van die analyses stellen ons in staat vast te stellen welke onderwerpen belangrijk zijn, voor welke belanghebbenden en met welke prioriteit. Met deze aanpak kan in de uitvoering van het Omgevingsproces aandacht besteed worden aan die onderwerpen en aan die belanghebbenden die aantoonbaar belangrijk zijn en wordt geen energie verspild aan onderwerpen die veel minder belangrijk zijn. Deze aanpak richt zich dus op zaken die er werkelijk toe doen waardoor er (hopelijk) vertrouwen wordt opgebouwd bij belanghebbenden in het proces, in de uitvoering en in de mogelijke uitkomsten.

1.3 Beoogd resultaat

Het uitkomsten van de gesprekken met belanghebbenden geven informatie over thema's, controverses, problemen, zorgen en wensen die belangrijk zijn voor belanghebbenden. Door analyse van deze informatie krijgen wij overzicht en inzicht op grond waarvan wij een structuur en voorwaarden voor het verdere dialoogproces kunnen definiëren.

1.4 Aanpak

De door De Gemeeynt gevolgde aanpak staat beschreven in Bijlage 1.

2. Belanghebbenden

Er is gepoogd iedereen die zich belanghebbende voelt de gelegenheid te geven zich uit te spreken over alles wat verband houdt met het Omgevingsproces inclusief de mogelijke gaswinning bij Ternaard. In dit hoofdstuk wordt omschreven hoe dit is gedaan en wie hebben deelgenomen.

2.1 Met wie is gesproken?

Om een goed beeld te krijgen van wat er in het "gebied" leeft aan meningen, ideeën, wensen en zorgen hebben de gesprekken zich vooral gericht op organisaties die groepen mensen verenigen rond diverse belangen, thema's en activiteiten. Zij zijn gezien als de vertegenwoordigers van de inwoners. De lijst van te spreken belanghebbenden is als volgt tot stand gekomen:

- Op 4 december 2017 is een openbare startbijeenkomst gehouden. Daartoe zijn uitnodigingen verstuurd naar reeds bestaande contacten van de leden van het Bestuurlijk Overleg. Tevens is een advertentie geplaatst in enkele lokale en regionale bladen en een aankondiging gedaan op de website van de gemeente Dongeradeel. Alle op deze bijeenkomst aanwezige organisaties en individuen hebben een uitnodiging tot een gesprek over het Omgevingsproces ontvangen.
- Tijdens alle gesprekken met belanghebbenden is vervolgens gevraagd en gecheckt of er nog bepaalde organisaties en individuen zijn die nog niet op onze lijst stonden en met wie wel een gesprek van belang zou zijn met wie wij ook een gesprek zouden moeten hebben. Met de genoemde organisaties en personen hebben wij contact gezocht en (op een enkele uitzondering na, zie hieronder) een gesprek gehad. Dit heeft geresulteerd in de uiteindelijke lijst van 30 organisaties waarmee een gesprek is aangevraagd (tabel 2).

De Agrarische Jongeren Federatie staat niet op deze lijst aangezien zij aangaf reeds op een andere wijze vertegenwoordigd te zijn en gehoord te worden.

Er is uiteindelijk niet gesproken met de Waddenvereniging: zij heeft na lang intern beraad besloten op geen enkele wijze betrokken - en daardoor gecommitteerd - te willen zijn aan het Omgevingsproces en heeft op die grond een gesprek afgewezen.

De helft van de geïnterviewde organisaties zijn verenigingen en stichtingen die specifieke belangen van hun leden en donateurs behartigen. Driekwart daarvan betreft een sociaaleconomisch profiel, de andere hebben een op natuur en milieu gericht profiel (zie tabel 2).

Individuele belanghebbenden

Tijdens de startbijeenkomst op 4 december 2017 is gebleken dat verschillende individuele inwoners de gelegenheid wilden hebben persoonlijk hun verhaal te doen. Om ook aan die wens tegemoet te komen hebben individuele belanghebbenden de gelegenheid gekregen om op 6 februari 2018 in Dokkum in gesprek met De Gemeeynt te gaan. Vijftien personen hebben aan deze oproep gevolg gegeven. Tevens heeft één persoon het rapportageformulier zelf ingevuld en opgestuurd aangezien hij niet naar de bijeenkomst voor de individuele gesprekken kon komen.

Daarnaast hebben, na een oproep daartoe van de Waddenvereniging in haar Nieuwsbrief, circa 100 burgers een brief gestuurd naar de burgemeester van de gemeente Dongeradeel. In deze brieven uiten zij hun zorgen over de mogelijke gaswinning en de gevolgen daarvan. Deze brieven zijn apart geanalyseerd en de uitkomsten hiervan worden in dit rapport apart gepresenteerd.

Tabel 2: Lijst van geïnterviewde organisaties

Naam	Aard van de organisatie	Doelstelling	Typering	Aantal leden, donateurs, etc.
Gemeente Dongeradeel	Overheid	Leefbaar en duurzaam Dongeradeel	Sociaaleconomisch en milieu	N.v.t.
Gemeente Ameland	Overheid	Leefbaar en duurzaam Ameland	Sociaaleconomisch en milieu	N.v.t.
DB Ternaard	Vereniging	Algemeen belang inwoners	Sociaaleconomisch	1380 inwoners
DB Wierum	Vereniging	Algemeen belang inwoners	Sociaaleconomisch	399 inwoners
DB Paesens Moddergat	Vereniging	Algemeen belang inwoners	Sociaaleconomisch	Resp. 240 en 221 inwoners
DB Nes	Vereniging	Algemeen belang inwoners	Sociaaleconomisch	1100 inwoners
DB Hantum Hantumeruitburen	Vereniging	Algemeen belang inwoners	Sociaaleconomisch	n.b.
Ternaard foar de Wyn	Actiegroep	Tegenhouden van voorgenomen gaswinning	Natuur, milieu en cultuur	n.b.
Fêste Grûn	Stichting	Verstrekken informatie over gebruik en gevolgen van gaswinning	Sociaaleconomisch	Vertegenwoordigen alle dorpen in Doningeradeel
Tekkenhaaksters	Groep	Nemen deel aan recordpoging grootste deken, in kader LF2018	Sociaal en cultuur	11 leden
MKB Ternaard	Bedrijfsleven	Stimuleren/belangen behartiging ondernemers	Sociaaleconomisch	60 leden
Agenda Netwerk Noordoost	Overheid	Uitvoeringsprogramma Soc-Econ Masterplan Netwerk Noordoost	Sociaaleconomisch	7 samenwerkende overheden
Noardlike Fryske Walden	Vereniging	Vitale landbouw vervlochten met cultuurhistorische en natuurwaarden	Natuur en milieu	Bijna 800 leden
Waadrâne	Vereniging	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Natuur en milieu	n.b.
Thús Wonen	Stichting	Geschikte woningen voor mensen met een laag inkomen in Noordoost-Friesland	Sociaaleconomisch	circa 6500 woningen
MKB NO Friesland	Bedrijfsleven	Stimuleren/belangen behartiging ondernemers	Sociaaleconomisch	>1000 leden
LTO Noord Oost Friesland	Bedrijfsleven	Belangenbehartiging agrarische sector	Economisch	ca. 70% van de agrariers in het gebied
Provincie Fryslân	Overheid	Leefbaar en duurzaam Friesland	Sociaaleconomisch en milieu	N.v.t.
Wetterskip Fryslân	(Semi-) overheid	Watermanagement	Sociaaleconomisch	N.v.t.
Friese Milieufederatie	Stichting	Behoud, herstel en goed beheer van de Friese omgeving	Natuur en Milieu	39 aangesloten organisaties
It Fryske Gea	Vereniging	Bescherming, behoud en ontwikkeling van natuur, landschap en cultuur	Natuur en milieu	35.000 leden
Commissie bodemdaling aardgas Fryslân	Onafhankelijke commissie	Regeling effecten bodemdaling t.g.v. gaswinning	Sociaaleconomisch	N.v.t.
Circulair Friesland	Vereniging	Realisatie circulaire economie	Sociaaleconomisch	50 leden
Fossylfrij Fryslân	Stichting	Reductie gebruik fossiele energie	Milieu	>100 bedrijven, overheden en organisaties
Energiewerkplaats	Netwerkorganisatie (digitaal platform)	Advies en ondersteuning t.a.v. duurzame energie	Natuur en milieu	N.v.t.
Vereniging Friese Gemeenten	Overheid	Belangenbehartiging, advisering, dienstverlening en platform	Sociaaleconomisch en milieu	24 gemeenten
Ned. Aardolie Maatschappij	Bedrijfsleven	Opsporen en produceren van olie en gas uit de ondergrond	Economisch	n.v.t.
Ministerie EZK	Overheid	Duurzaam, ondernemend Nederland	Sociaaleconomisch	N.v.t.
Milieudefensie	Vereniging	Omslag naar circulaire en duurzame samenleving	Natuur en milieu	Ruim 80.000 leden
Waddenvereniging	Vereniging	Behoud, herstel en goed beheer van het Waddengebied	Natuur, milieu en cultuur	39.000 leden

2.2 Geografische spreiding

Het kan een zorg zijn dat lokale organisaties en individuen onvoldoende aan bod zijn gekomen in verhouding tot regionale, provinciale en nationale organisaties en individuen. Om hier zicht op te geven wordt in deze paragraaf de geografische spreiding van de geïnterviewde belanghebbenden besproken. Daarbij is onderstaande geografische indeling gehanteerd:

Lokaal: Deze belanghebbenden zijn gesitueerd in het impactgebied, waarmee wij bedoelen het gebied van de bodemdalingsschotel, uitgebreid met het 'overlast'-gebied. Dit laatste is het gebied dat overlast ervaart als gevolg van werkzaamheden (met name in de aanlegfase) van de gaswinning.

Regionaal: Dit betreft de belanghebbenden die in het sociaaleconomisch samenhangende gebied van Noordoost Friesland gesitueerd zijn. Dit gebied omvat de twee oude cultuurlandschappen: het (noordelijk gelegen) Terpengebied, onderdeel van de Kleistreek, en het (zuidelijk ervan gelegen) Woudengebied dat onderdeel is van het Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. Afhankelijk van het thema worden beide landschappen bedoeld of alleen dat deel dat tot de kleistreek behoort.

Provinciaal: Deze belanghebbenden bevinden zich in het gebied dat wettelijk is omschreven als de provincie Friesland.

Nationaal: Deze belanghebbenden bevinden zich in het land onder het gezag van de Staat der Nederlanden.

Vervolgens is van elke geïnterviewde organisatie en individu de situering bepaald (tabel 3).

	Organisaties						Totaal	Individueel burgers
	Bedrijf	Overheid	Vereniging / Stichting	Netwerk organisatie	(Actie-) groep	Overig		
LOKAAL	1	2	6		2		11	16
REGIONAAL	2	1	3				6	
PROVINCIAAL		3	4	1		1	9	
NATIONAAL	1	1	1				3	
Totaal	4	7	14	1	2	1	29	16

Tabel 3: Geografische spreiding versus aard van geïnterviewde organisaties en personen

Uit tabel 3 is op te maken dat de helft van de geïnterviewde organisaties als lokaal of regionaal is te typeren, tegenover negen provinciale organisaties. Slechts vier van de 30 organisaties zijn nationaal opererend, waaronder de Waddenvereniging. Alle geïnterviewde individuele burgers zijn te typeren als lokaal gesitueerd.

2.3 Conclusie

De Gemeynt heeft haar best gedaan om een goede mix van partijen te betrekken in deze analyse waarbij lokale partijen ook voldoende zijn vertegenwoordigd. Daarnaast zijn alle individuen die zich daarvoor hebben aangemeld gehoord. Zij meent dat zij daarin is geslaagd.

Op grond van de doelstellingen en deze spreiding van de organisaties en individuen meent De Gemeynt dat de informatie uit de gesprekken met de belanghebbenden representatief is en een betrouwbare foto levert van de verschillende opvattingen die in de regio leven.

De Gemeeynt is er dan ook van overtuigd dat zij op basis hiervan een goede analyse kan maken ten behoeve van het vaststellen van de kans op een breed gedragen Omgevingsproces en bijbehorende voorwaarden.

3. Houding ten aanzien van het Omgevingsproces

Eén van de kernvragen in de gesprekken met belanghebbenden is: hoe staat u ten opzichte van het Omgevingsproces, bent u bereid om mee te doen, zo ja vanuit welke grondhouding, op welke wijze en op welke voorwaarden; zo niet, waarom niet en wat zou er nodig zijn om wel mee te willen/kunnen doen? Deze vraag is gesteld met de expliciete toevoeging dat gaswinning géén gegeven is in het Omgevingsproces, en dat meedoen aan het Omgevingsproces niet betekent dat men positief staat ten opzichte van gaswinning. Dit hoofdstuk geeft de antwoorden op deze vraag.

3.1 Hoe staat men tegenover het Omgevingsproces?

Uit de gesprekken blijkt een meerderheid te bestaan met een positieve houding ten aanzien van het Omgevingsproces: 'het zou wat moois kunnen opleveren voor ons' (tabel 4).

Tabel 4: Houding ten aanzien van het Omgevingsproces

	<i>positief</i>	<i>neutraal</i>	<i>negatief</i>	
organisaties	21	5	3	29
individuele burgers	13	1	2	16

Deze positieve houding betekent niet automatisch dat men gelijk mee wil doen. Echter, daarop bevestigd, geeft de meerderheid aan bereid te zijn om deel te nemen aan het Omgevingsproces (tabel 5). Daarbij de volgende kanttekeningen.

Het 'nee tenzij' ligt genuanceerd: één organisatie en één burger geven aan mee te doen op voorwaarde dat er géén gaswinning komt, terwijl een andere organisatie aangeeft dat te zullen doen indien de bewoners juist aangeven wel gaswinning te willen zien.

Vier organisaties geven aan niet bereid te zijn om deel te nemen geven aangezien het Omgevingsproces voor hun organisatie om verschillende redenen niet relevant is.

Tabel 5: Bereidheid om mee te doen in het Omgevingsproces

	<i>doen mee</i>	<i>ja, mits</i>	<i>neutraal</i>	<i>nee tenzij</i>	<i>doen niet mee</i>	
organisaties	21	1	1	2	4	29
individuele burgers	10		2	1	3	16

Vervolgens is gevraagd vanuit welke grondhouding men deel wil nemen in het Omgevingsproces: positief ('dit is de kans om er wat van te maken, wat te bereiken'), neutraal ('kijken wat het wordt') kritisch ('we moeten nog maar zien of het wat gaat opleveren') of juist negatief ('t wordt toch niks'), zie tabel 6.

Tabel 6: Grondhouding bij deelname aan het Omgevingsproces

	positief	neutraal	kritisch	negatief	
organisaties	19	3	2	1	25

Alhoewel er slechts één negatieve insteek is bij deelname aan het Omgevingsproces is er over het algemeen wel een kritische toon gehoord: 'we moeten ons niet laten omkopen' en 'het moet geen schijnvertoning worden'.

Samenvattend: belanghebbenden kijken in grote meerderheid positief aan tegen het Omgevingsproces, zijn ook in meerderheid bereid om daar aan deel te nemen (23 van de 29 organisaties), en doen dat vanuit een overwegend positieve grondhouding. Voor details zie tabel 7. Op grond hiervan concluderen wij dat er brede steun is voor de uitvoering van het Omgevingsproces.

Tabel 7: Overzicht van houding van belanghebbende organisaties ten aanzien van het Omgevingsproces

Belanghebbende	Houding tav Omgevingsproces	Bereidheid mee te doen met OP	Opmerkingen
NAM	positief	+	
Wetterskip	positief	+	
Min EZK	positief	+	
Provincie Fryslan	positief	+	
Gemeente Dongeradeel	positief	+	
Thus Wonen	positief	+	niet te veel praten; actiegericht
Milieudefensie	neutraal-kritisch	0	moet geen schijnvertoning worden
DB Paesens/Moddergat	positief	+	
Circulair Friesland	positief	+	
Energiewerkplaats	positief	ja mits	indien bewoners collectief deelname vragen
LTO Noord	positief	+	
Fr. Milieufederatie	positief	+	het OP moet er wel voor de burgers zijn
It Fryske Gea	positief	+	OP biedt kansen
DB Ternaard	neutraal	+	inzet afhankelijk van capaciteit, tijd
DB Wierum	neutraal	+	inzet afhankelijk van capaciteit, tijd
DB Hantum en Hantumeruitburen	positief	+	inzet afhankelijk van capaciteit, tijd
DB Nes	neutraal	+	inzet afhankelijk van capaciteit, tijd
MKB NO Friesland	positief	+	onduidelijk nog wat het moet opleveren
MKB Ternaard	positief	+	
Feste Grun	positief	+	te hanteren methodiek belangrijk; geen tijdsdruk!
Agenda Netwerk Noordoost	positief	+	
Waadrane	positief	+	moet geen schijnvertoning zijn; dus echt meepraten; financiële vergoeding voor inzet gewenst
Tekkenhaaksters	negatief	+	kleinschaligheid belangrijk
Fossilfrij Fryslan	negatief	nee, tenzij	indien bewoners gaswinning willen, dan doet men mee
Foar de Wyn	negatief	nee, tenzij	indien besloten is tot geen gas, dan doen ze mee
Noardlike Fryske Walden	positief	-	reden: leden komen niet uit gaswinninggebied
Ver. Friese Gemeenten	positief	-	reden: geen actieve rol vanwege netwerkorganisatie functie
Gemeente Ameland	positief	-	reden: discussie OP betreft binnendijksgebied bij Ternaard wat geen relevantie heeft voor Ameland
Bodemdalingscommissie	neutraal	-	reden: is uitvoerder

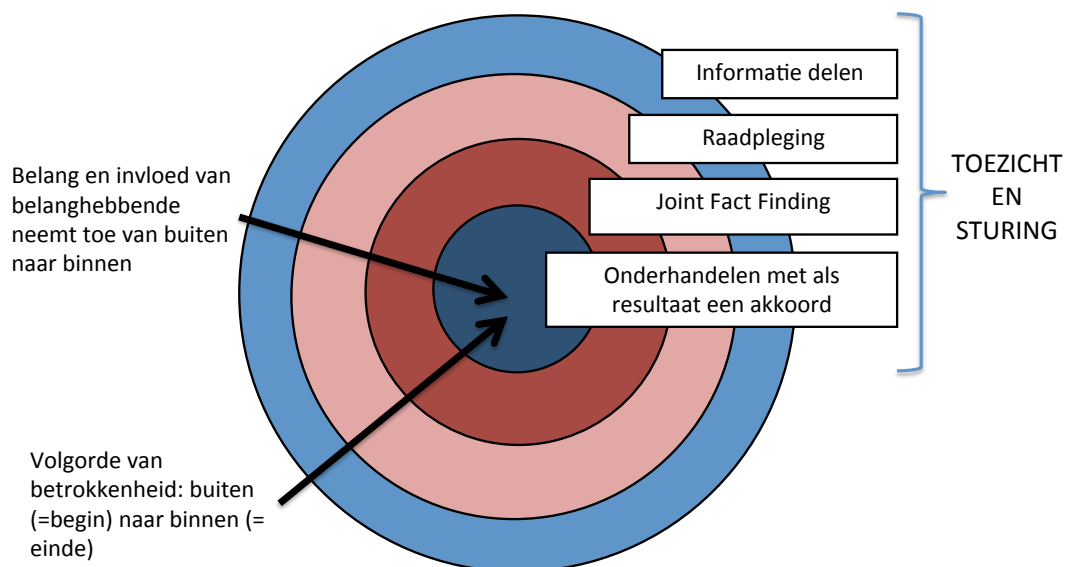
3.2 Participatie in het Omgevingsproces

3.2.1 Niveau van betrokkenheid

Belanghebbenden zijn bevroegd naar de wijze waarop ze zouden willen deelnemen aan het Omgevingsproces. Daarbij is hen de 'niveaus van belanghebbende betrokkenheid' (ook wel participatieladder genoemd) voorgelegd, zie figuur 2. De schaalniveaus zijn:

1. Informatie aanreiken, delen; het laagste participatieniveau.
2. Raadpleging: op speciale thema's en onderdelen geraadpleegd worden voor bijv. specifieke kennis.
3. Joint-Fact-Finding (gezamenlijke verzameling van feiten): het gezamenlijk vaststellen welke informatie ontbreekt voor een dialoog, hoe deze informatie verzameld moet worden en door wie.
4. Onderhandelen: met elkaar de dialoog aangaan met de bedoeling een gezamenlijk gedragen oplossing te vinden voor een probleem, controverser, het hoogste niveau van participatie.

Figuur 2: Niveaus van belanghebbende betrokkenheid in het Omgevingsproces

Verreweg de meeste belanghebbenden die bereid zijn deel te nemen aan het Omgevingsproces geven aan op alle niveaus actief te willen zijn:

- 21 van de 23 belanghebbende organisaties hebben reeds aangegeven op welke niveaus zij actief willen zijn;
- 17 daarvan willen op alle schaalniveaus deelnemen;
- 4 organisaties geven aan dat ook te willen onder de conditie dat zij tijd en capaciteit hebben; anders willen zij alleen op het niveau van 'informatie aanreiken' actief zijn;
- naast de 5 BO-partijen hebben nog 3 organisaties de wens geuit om verantwoordelijkheid te willen nemen voor toezicht en sturing op het

Omgevingsproces: Milieudefensie, Thûs Wonen en Agenda Netwerk Noordoost Friesland (ANNO).

Vier van de 16 personen waarmee een individueel gesprek is gevoerd hebben aangegeven ook op alle niveaus betrokken te willen zijn.

3.2.2 Voorwaarden aan betrokkenheid

Veel organisaties en personen hebben aangegeven onder welke voorwaarden zij willen deelnemen. Deze voorwaarden zijn in te delen in 4 categorieën:

- Communicatie: open verstrekken van informatie naar derden.
- Kennis: beschikbaarheid van voldoende kennis, ervaring, en kunde.
- Proces: proces-gerelateerde voorwaarden.
- Resources: beschikbaarheid van capaciteit, geld, tijd.

Het is aan te bevelen om bij de start van een eventueel Omgevingsproces de betreffende organisaties nog eens precies te bevragen naar de details van de door hen gestelde voorwaarden (zie tabel 8) en met belanghebbenden te bedenken op welke wijze aan deze voorwaarden zou kunnen worden voldaan.

Tabel 8: Voorwaarden voor deelname aan het Omgevingsproces

Categorie	Voorwaarden voor deelname aan het Omgevingsproces
<i>Communicatie</i>	goede afspraken over communicatie
<i>Kennis</i>	kennis, kunde en informatie
	kennis dient aanwezig te zijn voor zinvolle invulling van de rol.
	kennis, kunde en informatie
<i>Proces</i>	vertrouwen krijgen dat het geen schijnproces is
	alleen als bewoners aangeven dat gaswinning onder bepaalde omstandigheden moet kunnen
	lokale bevolking moet erbij gebaat zijn, alle perspectieven gedekt, en voldoende go-no go momenten; onafhankelijkheid, transparante regie en goede communicatie
	actiegericht en vertrouwen
	tenzij OP zonder gaswinning.
<i>Resources</i>	gelegenheid voor benodigde tijdsinvestering
	capaciteit, kennis om verder te komen; beschikbaarheid onafhankelijk vertrouwenspersoon
	capaciteit, kennis om verder te komen; beschikbaarheid onafhankelijk vertrouwenspersoon
	capaciteit en kennis moeten aanwezig zijn
	middelen om tijdsinvestering te compenseren
	capaciteit, kennis en bestuurlijke eenheid; ook transparantie en betrekken van de bewoner.
	gelegenheid voor benodigde tijdsinvestering

De individuele gesprekken laten een zelfde soort voorwaarden zien. Eén breed geuite voorwaarde dient vermeld te worden, nl. de eis dat er goede afspraken moeten komen over het afhandelen van alle schade in de regio voordat met het Omgevingsproces begonnen kan worden.

3.3 Scope van het Omgevingsproces

Alle belanghebbenden is de vraag gesteld 'op welk (geografisch) gebied moet naar uw mening het Omgevingsproces betrekking hebben' om een goed beeld te krijgen of hier eensluidend over wordt gedacht en zo niet, welke verschillende visies men daarop heeft. Hierbij hebben we dezelfde geografische indeling gebruikt als voor de typering van de geografische spreiding van de belanghebbenden:

- **Lokaal:** is impactgebied: het gebied van de bodemdalingsschotel, uitgebreid met het 'overlast'-gebied.
- **Regionaal:** het sociaaleconomisch samenhangende gebied van Noordoost Friesland.
- **Provinciaal:** het gebied dat wettelijk is omschreven als de provincie Friesland.
- **Nationaal:** het land onder het gezag van de Staat der Nederlanden.

Duidelijk is dat de geïnterviewde organisaties de focus voor het Omgevingsproces (scope) leggen op lokaal en regionaal niveau even als de geïnterviewde burgers (tabel 9).

Tabel 9: Scope van het Omgevingsproces

Geografische werkgebied van de organisatie	Scope van het Omgevingsproces				
	Lokaal	Regionaal	Provinciaal	Nationaal	geen mening
Lokaal	8	3			
Regionaal	1	5			
Provinciaal		8			1
Nationaal		2			1
<i>Totaal</i>	9	18	0	0	2
Individuele personen	7	5		1	3

De conclusie is dat de scope van het Omgevingsproces in ieder geval niet groter moet zijn dan de regio Noordoost Friesland. Lokale organisaties en individuele belanghebbenden neigen tot een meer lokale scope voor het Omgevingsproces. Opgemerkt wordt dat per onderdeel van het Omgevingsproces de mogelijkheid bestaat de scope van het betreffende onderdeel nauwkeuriger te omschrijven en gezamenlijk te besluiten.

4. Zorgen, wensen, kwaliteiten en kansen

De gesprekken hebben veel informatie opgeleverd; die valt uiteen in:

- Zorgen: ongerustheid die men heeft met betrekking tot een ontwikkeling, de toekomst.
- Wensen: wat men graag ziet gebeuren voor het dorp, de regio, de sector, de bevolking, etc.
- Kwaliteiten: wat is de kracht van de samenleving en het gebied.
- Kansen: mogelijkheden die men ziet voor de bevolking, het dorp, de regio, en die kunnen worden benut om een gesteld doel te kunnen bereiken.

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van elk van deze categorieën en analyseren welke patronen daarin herkenbaar zijn.

4.1 Zorgen

De zorgen geuit door belanghebbenden in de gesprekken zijn te rangschikken in vier hoofdgroepen:

1. Gaswinning
2. Leefbaarheid
3. Energietransitie
4. Diversen

In de hoofdgroep *Gaswinning* zijn vier thema's te onderscheiden:

- a. **Schade**, met onderwerpen als nulmeting, voorzorgsmaatregelen voor voorkomen schade, waardevermindering onroerend goed, schadeafhandeling, schadeherstel, onafhankelijke monitoring, schadeprotocol, claims, imagoschade.
- b. **Bodembeweging**, en dan vooral met onderwerpen die daar direct mee te maken hebben zoals (on)voorspelbaarheid, onzekerheid, waterpeilschade en landbouwschade, schade aan onroerend goed, noodzaak ophoging zeedijk, impact op 't wad, verzilting en zoute kwel, invloed op waterhuishouding en ontwatering; ook in meer brede zin zoals aardbevingen.
- c. **Overlast van gaswinning**, met onderwerpen als onvoorspelbaarheid van effecten, cumulatieve effecten, relevantie van gaswinning in Groningen, effecten op land en op het wad, onbeheersbaarheid, verzakkingen, effect op zoutkoepel onder Ternaard; ook overlast als gevolg van aanleg en productie van gas.
- d. **Nut en Noodzaak** van gaswinning.

De hoofdgroep *Leefbaarheid* is te splitsten in:

- a. **Leefbaarheid** (sociaaleconomisch): krimp³, werkgelegenheid, leegstand, voorzieningen, sociaaleconomische kwetsbaarheid, dalende omzet zakenleven, afnemende kwaliteit beroepsonderwijs, laag opleidingsniveau, bereikbaarheid, beperkte mogelijkheid voor maatschappelijke opgave.

³ Het begrip 'krimp' wordt op verschillende manieren door belanghebbenden ingevuld: van "er is echte krimp in voorzieningen, werkgelegenheid, etc." tot "er is hier geen krimp en we moeten ons dat niet aan (laten) praten". Ons gebruik van het woord krimp dekt alle variatie.

- b. **Natuur en ruimtelijke kwaliteit** (meer gericht op ruimtelijke ordening): invloed van de landbouw, achteruitgang biodiversiteit, impact schaalvergroting op natuur, lichtvervuiling, enthousiasmeren van bewoners, verstoring, waddengebied: verlies UNESCO status, behoud erfgoed.

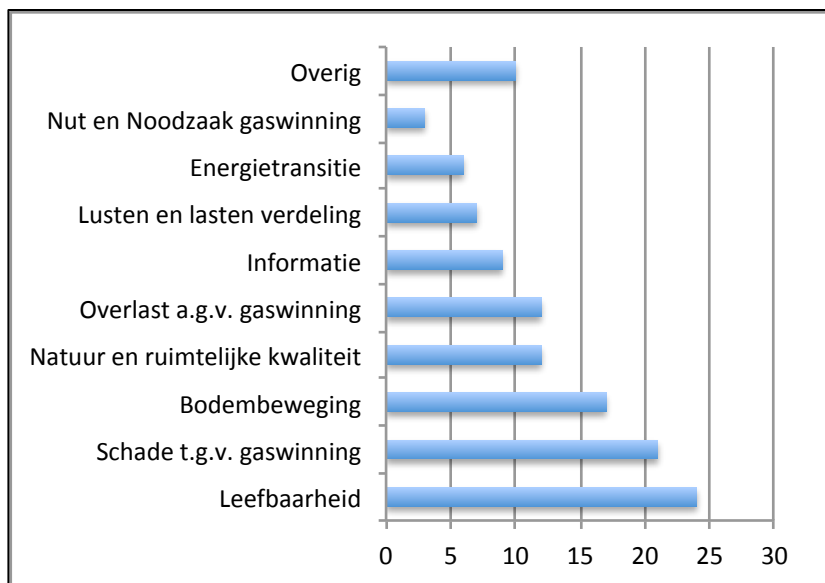
In de hoofdgroep *Energietransitie* hebben we al die zorgen ondergebracht die met dit thema te maken hebben, waarbij gedacht moet worden aan: is gaswinning wel verenigbaar met energietransitie, en is het geen rem op de transitie naar duurzame energie?

De hoofdgroep *Diversen* omvat:

- Informatie:** verkeerd, tekort, onduidelijk, tegenstrijdig, tekortschietend, en ook de invloed van de media.
- Lusten en lasten:** verwachtingen ten aanzien van baten en lasten en de verdeling ervan.
- Overig** omvat onderwerpen als: onvoldoende kennis, het Omgevingsproces is een nieuw proces, vraagt tijd en geld, polarisatie in de samenleving, mitigerende maatregelen, klimaatverandering, gasproductieregime: land of wad leidend? bestuurlijke drukte, wantrouwen.

De frequentie van het aantal keren dat een onderwerp wordt genoemd is verschillend, zie figuur 3.

Figuur 3: Frequentieverdeling van door belanghebbenden geuite zorgen

Duidelijk komt naar voren dat er rond de mogelijke gaswinning veel zorgen bestaan; het betreft de helft van alle genoemde zorgen. De intensiteit van de zorgen hebben wij bij deze categorie steeds als hoger ervaren dan bij enig ander onderwerp. Wij concluderen dan ook dat de zorgen rond eventuele gaswinning eerst geadresseerd en opgelost moeten worden alvorens over de andere zorgen de dialoog aangegaan kan worden.

Feit is ook dat door alle zorgen heen een groot *wantrouwen* zichtbaar is richting de overheid (EZK, provincie Fryslân en gemeente Dongeradeel) en de NAM ten aanzien van wat er staat te gebeuren met betrekking tot gaswinning, de informatieverstrekking daarover en de oprechtheid van de uitspraak dat de burgers serieus genomen zullen worden. Het algemene 'onderbuikgevoel' bij de organisaties is "die gaswinning komt er toch

wel" en "het omgevingsproces is een doekje voor het bloeden, en gaat alleen maar over de voorwaarden waaronder het gas gewonnen kan worden".

In de gesprekken met individuele burgers hebben zij gelijksoortige zorgen met ons gedeeld.

4.2 Wensen

Naast zorgen hebben de geïnterviewde belanghebbenden ook wensen naar voren gebracht met betrekking tot de toekomst van het gebied: 'wat zouden we graag hier zien gebeuren'. In feite is deze vraag een spiegeling van de vraag naar 'welke zijn uw zorgen?'. Dat blijkt ook uit de wensen die wij hebben we opgetekend. Deze zijn in zeven groepen onder te brengen:

1. **Geen gasboringen en geen gaswinning:** aardgas is achterhaald.
2. **Gaswinning:** indien deze plaatsvindt, dan:
 - a. Goede inventarisatie vooraf en nulmetingen.
 - b. Ook schadeafhandeling vooraf geregeld.
 - c. Gebruik van Tilt meters⁴.
 - d. Omgekeerde bewijslast.
 - e. Uitvoering gaswinning Ternaard als op Ameland: 'daar gaat het goed'.
 - f. Terugvloeiën aardgasbaten naar het gebied: andere manier van werken en dus van ook een andere verdeling lusten en lasten.
3. **Behoud leefbaarheid:**
 - a. Geld voor verbeteren van kernwaarden van de regio en aanzien van de dorpen: tegengaan van verkrotting, voor de mienskip, en dorpshuizen.
 - b. Aantrekkelijke regio om te wonen en te werken (meer werkgelegenheid), en verbetering infrastructuur, o.a. door goede ontsluiting en bereikbaarheid.
 - c. Geld uit de gaswinning naar de nu arme regio.
 - d. Behoud van DNA van de streek met ruimte voor ontwikkeling.
 - e. Nieuwe verdienmodellen voor bestaan door diversiteit van mensen, werk en economie.
 - f. Versterking leefbaarheid: voorzieningen, wonen.
 - g. Glasvezel verder uitrollen.
4. **Behoud van kwaliteit van het ruimtelijke gebied:**
 - a. Behoud van een kwalitatief goed landschap en natuur met meer biodiversiteit.
 - b. Meer geld voor biodiversiteit en landschapsbeheer.
 - c. Noordoost Friesland als blauwe zone en stilte natuur in combi met koploper in energietransitie: voorbeeldregio voor ecologisch systeem en behoud duurzaamheid van de streek.
 - d. Economische ontwikkeling via cultuur/toerisme; met behoud van eigenheid.
 - e. Cultuurhistorie als kans voor recreatie en toerisme; *dark sky* als kans.
 - f. Omdenken: cultuurhistorische verkenning naar historische waarden van het gebied.
5. **Benutting van de kracht van het gebied:**
 - a. De landbouw laten aanhaken bij succesvolle modellen, bijv. de energiecoöperaties in de regio.
 - b. Innovatie/vernieuwing landbouw: ombuiging verzilting tot positieve kracht.
 - c. Natuur-inclusieve landbouw.
6. **Continuïteit van agrarische sector:**
 - a. (Versneld) zoeken naar vormen van nieuwe verdienmodellen (ook: zilte teelt), *potato valley*, met link naar energie (biomassa), waardoor ook de zelfredzaamheid van agrariërs wordt bevorderd.

⁴ Tilt meter: een instrument dat heel precies heel kleine veranderingen (van 1 arc sec) in de hellingshoek in het verticale vlak meet, op de grond of in bouwwerken (bron: Wikipedia)

- b. Verkavelingsstructuur opnieuw inrichten.
- c. Tegengaan van bodemdaling en verzilting, en maatregelen om agrariërs te helpen in hun bedrijfsvoering in geval deze toch optreden.
- d. Noodzaak tot concrete plannen gekoppeld aan (bij voorkeur) activiteit/gaswinning (zie voorbeeld Franekeradeel herverkaveling welke is gefinancierd met 'gasgeld').

7. **Energietransitie** in Friesland:

- a. Koppelkansen voor de NAM.
- b. Meer en sneller naar alternatieve energie (wind, aardwarmte, zon) door stimuleren duurzame energie, o.a. door eenvoudiger procedures.
- c. Inzetten op duurzame energie bij agrariërs: dakoppervlakte voor zonnepanelen, ruimte voor windturbines.
- d. Energie leveren via natuur: biomassa.
- e. Duurzaamheid: in 2030 30% besparen.
- f. Energietransitie als belangrijke pijler in de energie strategie.
- g. *New Energy Coalition*: ook betrekken op Noordoost Fryslân.

Er is een grote mate van overeenkomst met de eerder geuite zorgen.

Deze wensen lijken allemaal goed inpasbaar in een te formuleren ontwikkelperspectief voor de regio. Ze zijn beperkt van omvang en impact; wensen die de schaal van het gebied te boven gaan komen niet voor.

Over alle wensen heen ligt één grote wens, namelijk die van *participatie*. Belanghebbenden geven aan op alle fronten deel te willen nemen. Genoemd worden:

- a. Zelf de regie houden: zelf ervoor zorgen beter te worden.
- b. Benutting van de sociale cohesie.
- c. Mensen moeten het gevoel hebben dat ze meedoen, dat er met hun inbreng iets gedaan wordt, dat ze mee kunnen doen (niet alleen in het Omgevingsproces) en dat ze er toe doen.
- d. Perspectief van de burger moet leidend zijn op ontwikkeling in het gebied en dus ook op het dossier gaswinning.
- e. Medeplichtigheid aan en in projecten.

Deze wens tot participatie moet gezien worden in het licht van het eerder geconstateerde wantrouwen dat belanghebbenden hebben richting de overheid en NAM. Als de burger en zijn/haar mening gerespecteerd wordt, laat dat dan blijken in samenwerking, medeplichtigheid en regievoering.

4.3 **Kwaliteiten van het gebied**

De kans op een succesvolle uitvoering van een toekomstvisie, ontwikkelperspectief, middels een programma van activiteiten is groter naarmate het sterker leunt op, aanhaakt bij, de door de belanghebbenden gesignaleerde 'kracht' van het gebied. Met kracht bedoelen we de fysieke, sociaaleconomische en culturele kwaliteiten die aanwezig zijn in het gebied en als basis kunnen dienen voor versterking van de huidige en toekomstige wonen en werken. In de gesprekken hebben belanghebbenden (organisaties en individuele burgers) onderstaande kwaliteiten aangegeven:

1. Fysieke kwaliteiten

- Natuur en landschap: een mooi, kleinschalig gebied dat toeristisch interessant is.
- Rust en ruimte, en het groene karakter.
- Historisch interessant.
- Waddengebied: kraamkamer, biodiversiteit.

- Aanwezigheid van het Nationaal Landschap Noardlike, Fryske Walden, Nationaal Park Lauwersmeer, nationaal Park Schiermonnikoog en het Werelderfgoed Waddenzee.

2. Cultureel

- Eigenheid van de regio, van de cultuur en van de mensen.
- Sterke dorpsgemeenschappen.
- Veel saamhorigheid: mensen letten op elkaar en weten veel van elkaar.
- Zorg voor elkaar (Mienskip).
- Zelfredzaamheid van de gemeenschappen.
- Mentaliteit van hard werken; gewoon doen en aanpakken.
- Zelf organiserend vermogen van de regio: er zijn altijd mensen die iets willen betekenen; veel (kleine) culturele initiatieven.
- Ondernemingsgeest: goed met de handen.

3. Sociaaleconomisch

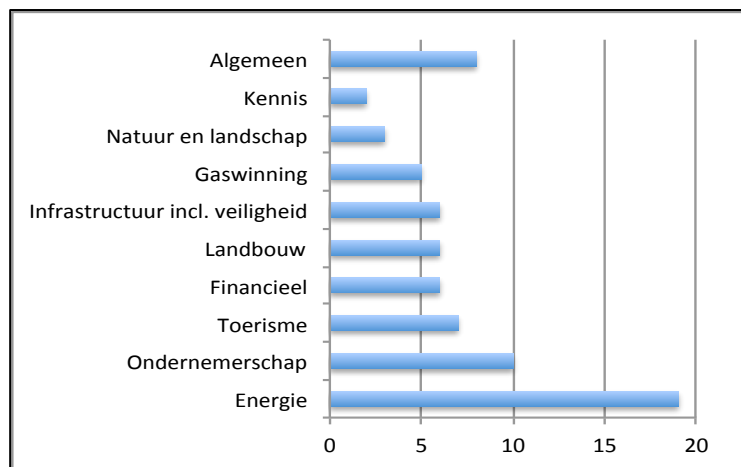
- Landbouw:
 - Heel vruchtbare grond: goede opbrengsten.
 - Goede bodem voor pootgoed; pootaardappelen zijn core business.
 - Sterke landbouwregio, echter nu niet vernieuwend, economisch gedreven, star, traditioneel.
 - Sterk verankerd in de regio.
- MKB:
 - Hoog aantal mensen dat een eigen onderneming bezit.
 - Flexibiliteit door kleinschaligheid van aanwezig bedrijfsleven.
 - Goed in landbouw en metaal.
 - Recreatie en toerisme in opkomst.
- Bestuur:
 - Samenwerking overheden en regionale partners.
 - Samenwerking tussen de gemeenten: DDFK gemeenten: bundeling kracht.
 - Samenvoeging tot één gemeente DDFK levert meer bestuurskracht.
- Strategische ligging in driehoek Leeuwarden-Drachten-Groningen.
- Goede bereikbaarheid: is toegenomen door de aanleg van de Centrale As.
- Nog redelijk veel voorzieningen aanwezig (bijv. in Ternaard).
- Energieambitie: uitvoeringsplan + budget voor Noordoost Friesland; loopt voor op andere regio's.
- Regionale initiatieven zoals Holwerd aan Zee.

De kwaliteiten van het gebied en de samenleving zijn sterk geworteld in het landschap en de grond, en in de cultuur en historie van de bevolking. Ze geven een 'eigenheid' aan de regio en een sociale cohesie die kwetsbaar zijn voor uitwendige verstoring. Inbreuk op die eigenheid en cohesie zal de basis onder het bestaan, het wonen en werken in de regio, sterk aantasten in negatieve zin. Ze dienen daarom gerespecteerd te worden. Algehele participatie van de bevolking is een essentiële voorwaarde wil een verandering die van buitenaf in gang wordt gezet, kans van slagen hebben.

4.4 Kansen

Gevraagd naar de kansen (ideeën) die belanghebbenden zien met betrekking tot het gebied waar men woont, leeft en werkt, nu en naar de toekomst, blijkt dat sterk gedacht wordt aan energie (-transitie) als een kans voor dit gebied, zie figuur 4.

Figuur 4: Frequentieverdeling van door belanghebbenden geuite kansen voor het gebied

Bij *Energie(-transitie)* en duurzame energie moet gedacht worden aan diverse acties om gericht aan energietransitie te (gaan) werken:

- Gebruik van (bestaande) NAM-locaties voor bijv. geothermie, waterstofopslag, zonne-energie.
- Koppel kennis van gas aan nieuwe energie zoals geothermie.
- Zet in op een mix van energiedragers: geothermie, wind (op zee), etc.
- Investeren in (kleine) windmolens die er al zijn (rendement verhoging) en/of andere energiebronnen en voorzieningen.
- Verbetering van oude(re) panden om o.a. energiekosten terug te dringen.
- Boerenbedrijven laten bijdragen aan energietransitie en -productie.
- Proefproject energietransitie: zelfvoorzienend en autonoom.
- Gebruik Ternaard als een proef om het "anders" te doen, nl. zonder gas; laat zien dat het ook zonder gas kan.
- Maak gebruik van bestaande voorbeelden: projecten betr. zonne-energie, windenergie en infrastructuur (zie bijv. Stoplicht Deasum en Dorpsmolens).
- Aanhaken bij uitvoeringsprogramma energieambitie regio Noordoost Fryslân.
- Circulaire economie en/of energietransitie: regio als voorbeeldgebied.

Bij *Ondernemerschap* worden kansen toegedicht op het terrein van:

- Aanhaken bij Sense of Place; help het verder en neem belemmeringen weg.
- Neem Sense of Place als voorbeeld op andere terreinen van ondernemerschap.
- Regio is geschikte omgeving voor start-ups (ruimte).
- Meer ruimte voor innovatie en nieuwe vormen van bedrijven.
- Richt je op ondernemende mensen (MKB) in de regio (Dijkstra Draaisma).
- Haak aan bij de doelstellingen regio-deal Noordoost Fryslân: ambitie om BNP te laten stijgen door innovatie van ondernemerschap, leren en partnerschap.

En voor het *Toerisme* denkt men aan:

- Ontwikkeling en stimulering van kleinschalig toerisme (combi's van bijv. wandelen en vissershuisjes, etc.).
- Vaarroute van Dokkum naar de kleinere kernen openmaken.
- Schoonheid van het gebied.
- Inzetten op recreatie zoals Holwerd aan Zee.
- Leer van Noord Duitsland v.w.b. ruimte voor toerisme.
- Ruilverkaveling in relatie tot verzilting en toeristische ontwikkeling.

Op *Financieel* terrein ziet men kansen door:

- Vast nu geld beschikbaar stellen voor de regio vooruitlopend op eventuele gasbaten.
- Geld is de 'enabler'.

- Gebruik geld van de gaswinning voor asbestverwijdering.
- Maak van het gebied een proef: investeer gasgeld in zaken als werkgelegenheid, voorzieningen, bereikbaarheid, CO₂-compensatie; zij het op voorwaarde dat Nut & Noodzaak goed in kaart is gebracht.
- Ruil gaswinning tegen inkomsten om kansrijke, 'echte' projecten te financieren.
- Gascontracten afkopen.

In de *Landbouw* liggen kansen in:

- Zoute kwel voorkomen d.m.v. aanleg van natuurontwikkeling op agrarische bedrijven.
- Andere vorm van landbouw: zilte vormen, zie bijv. initiatieven op Texel.
- Research & Development: Agricampus voor bijvoorbeeld verzilting of Dairy-campus in Leeuwarden.
- Provincie kan grond kopen in het gebied om proces van verkaveling los te trekken.

Kansen op het vlak van *Infrastructuur* incl. veiligheid zijn:

- Investeren in goede infrastructuur voor betere bereikbaarheid en veiligheid.
- Nieuwe verkavelingsstructuur is win-win voor sector en bewoners: veiligheid.
- Verbetering infrastructuur rond Ternaard.
- Glasvezel voor goede digitale ontsluiting van de regio.

Ook met betrekking tot *Gaswinning* ziet men kansen zoals:

- Innovatieve manieren om bodemdaling tegen te gaan.
- CO₂-opslag ter voorkoming van bodemdaling.

Voor wat betreft *Natuur en Landschap* zijn kansen genoemd als:

- Investeer in diverse ontwikkelingen op gebied van natuur en waterhuishouding (e.g. Better Wetter).
- Investeer in lopende gesprekken met Waadrane en NFW met betrekking tot landschapsonderhoud met biodiversiteit.
- Kijk naar een andere inrichting van de kust: geen harde scheiding tussen zout en zoet.

Op het gebied van *Kennis* ziet men een kans voor het aanleveren van kennis in relatie tot energietransitie.

Tenslotte zijn er kansen die een meer *Algemeen* geldend karakter hebben zoals:

- Schakel om van een reactieve naar een proactieve benadering.
- Haal het stempel Krimpgebied weg.
- Zet een stevig ontwikkelperspectief voor de regio neer dat aansluit bij de mensen en dat niet te abstract is, en verbindt het met het proces Omgevingsvisie dat is gestart.
- Aanhaken bij wat al gaande is in het gebied.
- Effectief aandacht besteden aan krimp en economie door aan te haken bij wat er loopt.
- Samenwerking van gemeenten en provincie en burgers/bedrijven levert een beter beeld op van belangen en zorgen van alle partijen, wat kansen biedt voor een meer proactieve houding.

De kansen die naar voren zijn gekomen in de individuele gesprekken geven een zelfde beeld.

Het beeld dat uit deze kansen oprijst is dat de schaal van de kansen die door belanghebbenden naar voren worden gebracht relatief klein is: (redelijk) beperkt van omvang en impact. Geen grote projecten die een (inter-)nationale betekenis kunnen hebben (verg. het Google datacentrum in Groningen). Dit is in overeenstemming met de kracht en het sociaaleconomische absorptievermogen van het gebied.

5. Houding ten aanzien van gaswinning

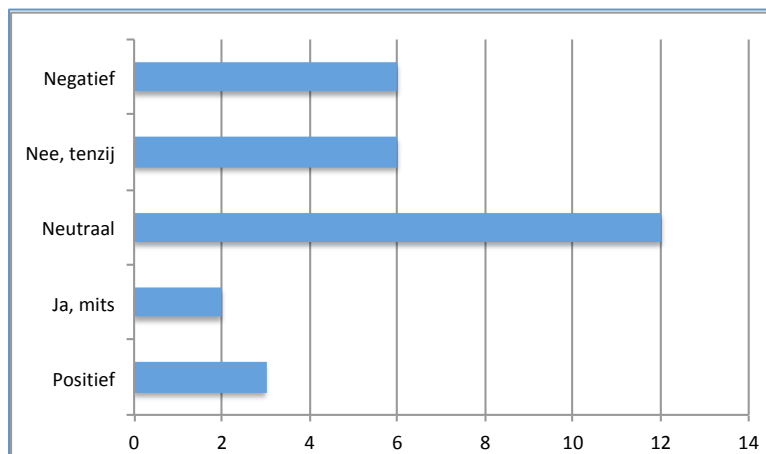
In hoofdstuk 3 is geconcludeerd dat een meerderheid positief aankijkt tegen het Omgevingsproces en ook dat er een meerderheid is die actief wil participeren, vaak in verregaande mate van betrokkenheid. Dat wil zeggen: op het niveau van de dialoog voeren, onderhandelen en gezamenlijk een oplossing of een weg voorwaarts zoeken, en afspraken maken. Daarbij worden er wel voorwaarden gesteld, zie paragraaf 3.2. Als echter aan die voorwaarden wordt voldaan, is een dialoog over de verschillende onderwerpen mogelijk.

Het onderwerp 'gaswinning' speelt hierbij een belangrijke rol, emotioneel ('wij willen hier geen gaswinning') en rationeel ('hoeveel levert het financieel op'). Voordat de informatie uit de gesprekken (hoofdstukken 3 en 4) wordt geanalyseerd voor wat dit betekent voor het dialoogproces, wordt nu eerst de houding van belanghebbenden ten aanzien van mogelijke gaswinning nader bekeken en wordt onderzocht in hoeverre dit een dialoogproces zal beïnvloeden.

5.1 Voor of tegen mogelijke gaswinning?

In de gesprekken met belanghebbenden is gevraagd hoe men staat tegenover mogelijk winning van het gas in het Ternaarder veld. Ook de individuele burgers is naar hun standpunt gevraagd. Het beeld is genuanceerd, zie figuur 5.

Figuur 5: Frequentieverdeling van de antwoorden (van organisaties) op de vraag "hoe staat u tegenover mogelijke gaswinning?"

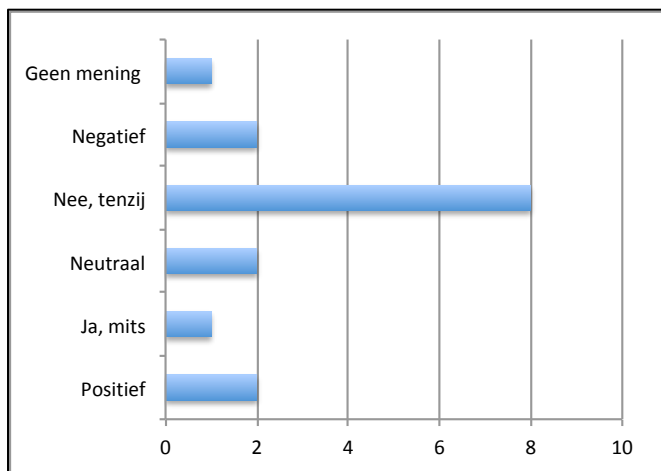
Tegen elke vorm van gaswinning zijn zes van de 29 organisaties, een meerderheid staat neutraal tegenover mogelijke gaswinning of zegt 'nee, tenzij ...'. Dit laat zich interpreteren als: er is in principe ruimte om te bewegen naar een standpunt zowel tegen gaswinning als voor. Standpunten verschuiven op het moment dat belanghebbenden het idee krijgen dat hun belangen wel of juist niet serieus genomen worden en een plaats krijgen in het proces. De richting waarin de standpunten verschuiven, naar negatief dan wel positief ten aanzien van mogelijke gaswinning, hangt af van de dynamiek van het proces en de mate waarin aan belangen tegemoet wordt gekomen.

Betrekken we de geografische spreiding van organisaties in dit beeld, dan blijkt dat acht van de 17 lokale en regionale organisaties 'nee' of 'nee, tenzij' zeggen tegen resp. drie van de negen

provinciale en één van de twee nationale organisaties. Lokaal/regionaal is er dus grote weerstand tegen mogelijke gaswinning.

Ook uit de interviews met individuele burgers blijkt deze weerstand: 10 van de 16 zijn negatief (figuur 6). Echter, 8 daarvan geven een 'nee, tenzij' standpunt aan: onder voorwaarden zou gaswinning mogelijk kunnen zijn. Dus deze individuele interviews versterken de conclusie dat er best wel bewegingsruimte zit in de houding ten aanzien van gaswinning maar dat er veel nodig zal zijn wil dit in positieve zin uitpakken.

Figuur 6: Frequentieverdeling van de antwoorden (van individuele burgers) op de vraag "hoe staat u tegenover mogelijke gaswinning?"

5.2 Gaswinning vs. Omgevingsproces

De in de vorige paragraaf genoemde bewegingsruimte wordt inzichtelijk als we de houding van de belanghebbenden ten aanzien van mogelijke gaswinning afzetten tegen die ten aanzien van het Omgevingsproces, zie tabel 10.

De bewegingsruimte kan - zo blijkt - worden gevonden bij met name die organisaties die 'ja, mits ...', 'neutraal' tot 'nee tenzij' staan t.o.v. gaswinning en 'negatief, tenzij' tot 'positief' t.o.v. het omgevingsproces. Wil men gaswinning in Ternaard als een serieuze component van het ontwikkelperspectief voor de regio laten onderzoeken, dan zal met name gekeken moeten worden op welke wijze aan de belangen van de betreffende belanghebbenden tegemoet kan worden gekomen, als onderdeel van dit overkoepelende ontwikkelperspectief. Daarbij is niet gezegd dat er geen bewegingsruimte zit bij organisaties die een uitgesproken negatief standpunt hebben maar dit ligt niet direct in de lijn der verwachtingen.

Tabel 10: Gaswinning vs. Omgevingsproces: spreiding van organisaties

Houding t.a.v. Omgevingsproces	Houding t.a.v. gaswinning					
	Positief	Ja, mits	Neutraal	Nee tenzij	Negatief	
Positief	3	2	11	3	2	21
Neutraal			1	2	2	5
Negatief				1	2	3
	3	2	12	6	6	29

Box: Bezorgde lezers van de Nieuwsbrief van de Waddenvereniging

De Waddenvereniging heeft in haar Nieuwsbrief van 14 december 2017 leden en andere lezers opgeroepen een brief te sturen naar de Burgemeester van de gemeente Dongeradeel om te protesteren tegen de voorgenomen gaswinning in Ternaard.

In totaal zijn er 93 persoonlijke reacties bij de burgemeester binnengekomen. Bij 65 reacties werd gebruik gemaakt van de door de Waddenvereniging opgestelde brief. De geografische spreiding van de briefschrijvers is als volgt:

- Lokaal: 8 reacties
- Regionaal: 19 reacties
- Provinciaal: 4 reacties, en
- Nationaal: 41 reacties.

Van de overige reacties is niet bekend uit welke regio zij afkomstige zijn.

Alle 93 reacties geven aan dat de schrijver negatief staat tegenover gaswinning.

De schrijvers geven aan welke zorgen zij hebben m.b.t. de mogelijke gaswinning. Deels waren deze zorgen al vermeld in de aangereikte standaardbrief van de Waddenvereniging, deels zijn deze van de schrijvers zelf afkomstig.

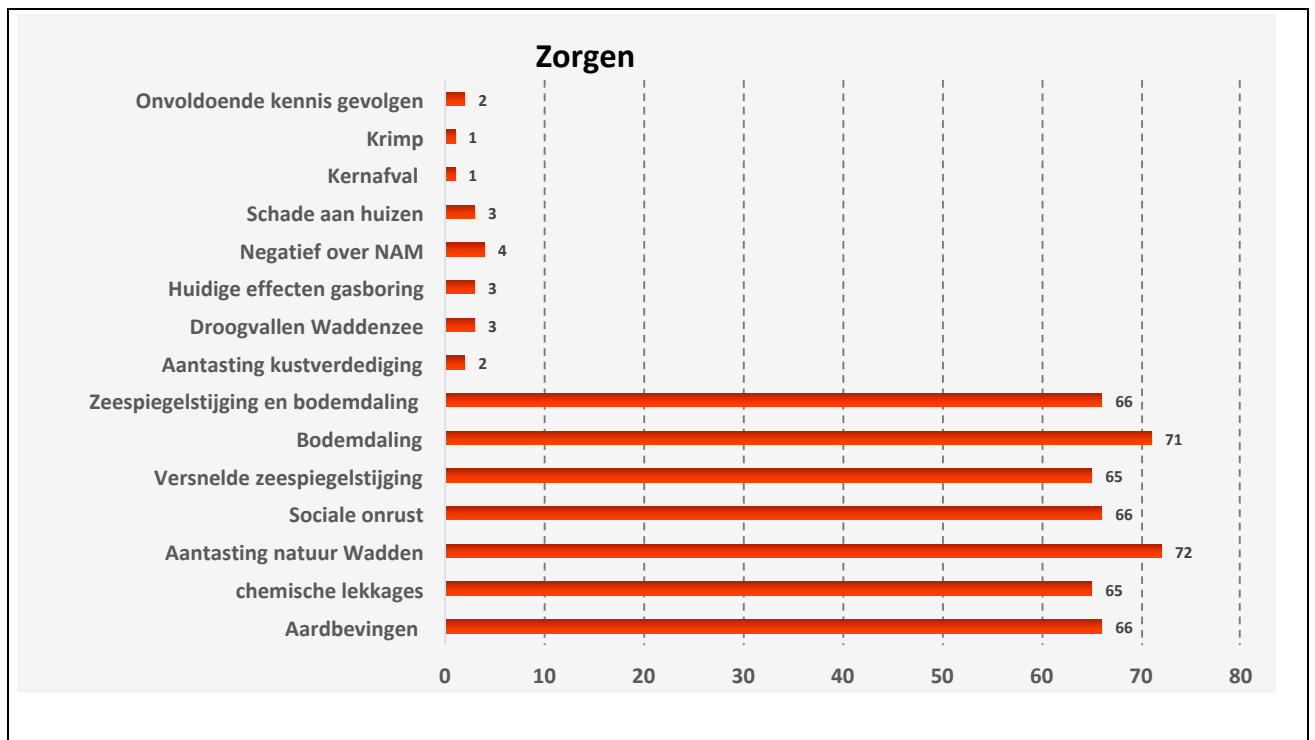
Zorgen welke zijn aangedragen door de Waddenvereniging betreffen voornamelijk de mogelijke gevolgen van gaswinning zoals het ontstaan van aardbevingen, chemische lekkages, aantasting van de natuur van de Wadden, sociale onrust en bodemdaling. Daarnaast is het potentieel cumulatieve effect van de zeespiegelstijging en bodemdaling als zorg aangedragen in de brief. Deze zorgen kwamen veelal ook naar voren in andere reacties waarin niet gebruikt werd gemaakt van het format van de Waddenvereniging.

Als kracht van de regio werd vooral aangehaald dat de Wadden een uniek gebied is met de Waddenzee als Unesco-erfgoed en als gebied met een hoge biodiversiteitswaarde.

In enkele reacties zijn de inzet op de energietransitie en duurzaamheid aangehaald als wensen voor het gebied.

Frequentieverdeling van zorgen, zoals opgegeven in de reacties van briefschrijvers

NB: de eerste acht zorgen zijn individuele toevoegingen van brieven-schrijvers aan de zorgen die de Waddenvereniging heeft opgenomen in haar standaard voorbeeld brief (de laatste zeven).

6. Van informatie naar dialoog

Wanneer aan de voorwaarden waaronder belanghebbenden willen deelnemen aan het Omgevingsproces is voldaan, kunnen de gesprekken over de verschillende 'onderwerpen' worden gestart. Dit hoofdstuk presenteert de gespreksonderwerpen, 'tafels' genaamd, die uit de analyse naar voren zijn gekomen. Deze analyse heeft als insteek 'de zorgen van belanghebbenden' gekozen waarbij kansen en ideeën die men ziet voor het gebied, behulpzaam kunnen zijn om tot oplossingen te komen.

6.1 Het speelveld

De informatieanalyse omvat met name een ordening van belanghebbenden naar zorgen. Immers in die zorgen liggen de problemen, controverses en dergelijke besloten welke om een oplossing vragen wil men naar een gezamenlijk gedragen duurzame toekomstvisie toewerken. In hoofdstuk 5 hebben we deze zorgen als volgt gegroepeerd:

1. Gaswinning
2. Leefbaarheid
3. Energietransitie
4. Diversen

met in de hoofdgroep *Gaswinning*:

- a. Schade (in brede zin)
- b. Bodembeweging (= bodemdaling, aardbevingen en aardbevingen)
- c. Overlast t.g.v. gaswinning (overlast in brede zin) (in het vervolg aangeduid als Mitigatie)
- d. Nut en noodzaak

in de hoofdgroep *Leefbaarheid*:

- a. Leefbaarheid (sociaaleconomisch)
- b. Natuur en ruimtelijke kwaliteit (meer gericht op ruimtelijke ordening)

in de hoofdgroep *Energietransitie*:

- a. Alle zorgen m.b.t. energie en transitie naar duurzame energie

en in *Diversen*:

- a. Informatie
- b. Lusten en lasten
- c. Overig

De hoofdgroep *Gaswinning* omvat drie onderwerpen met een grote emotionele lading welke een evenwichtige dialoog over niet-gas gerelateerde onderwerpen in de weg staat. Daarom dienen deze onderwerpen met voorrang besproken te worden (zie ook paragraaf 4.1), onafhankelijk of in het omgevingsproces al is geconcludeerd of gaswinning een bijdrage kan leveren aan de realisatie van het toekomstperspectief of nog niet. Pas als deze tafels tot breed gesteunde deelakkoorden hebben geleid, kan de dialoog over andere onderwerpen plaatsvinden.

De nut en noodzaak van gaswinning is via een andere route in deze kwartiermakersfase met belanghebbenden besproken. Daarom zal dit onderwerp geen aparte tafel zijn in de uitvoering van het Omgevingsproces.

De hoofdgroepen *Leefbaarheid* en *Energietransitie* vormen essentiële bijdragen aan de vertaling van het ontwikkelperspectief voor de regio naar een programma van beleid en activiteiten om naar dit perspectief toe te werken. Met andere woorden, de dialoog over onderwerpen in beide hoofdgroepen dient tegen de achtergrond van dit

ontwikkelperspectief plaats te vinden (zie ook Notitie Ontwikkelperspectief). Daarom adviseert De Gemeynt een speciale tafel 'Ontwikkelperspectief' op te zetten met betrokkenheid van zoveel mogelijk belanghebbenden om samen een visie op de toekomst van het gebied te formuleren.

Er is een grote behoefte aan algemene en specifieke *Informatie* over gaswinning, los van het besluit tot al dan niet gaswinning. De informatieverstrekking daarover is een thema dat veel belanghebbenden hebben aangegeven als van heel groot belang. In feite zou dit onderwerp dus in de hoofdgroep Gaswinning thuishoren. De Gemeynt stelt voor om in plaats van een dialoogtafel *Informatie over gaswinning* een apart, onafhankelijk begeleid traject te starten voor het geven van informatie over gaswinning in het algemeen en over de voorgenomen gaswinning Ternaard in het bijzonder om de vele vragen daaromtrent te beantwoorden. Geadviseerd wordt dit geen eenmalige actie te laten zijn maar een serie van ontmoetingen op te zetten met een looptijd die bepaald wordt door de interesse van de belanghebbenden.

Dit traject staat los van de behoefte aan specifieke informatie die nodig is voorafgaand aan of tijdens de dialoog over een bepaald thema. Die informatie wordt als onderdeel van de agenda voor die tafel gezamenlijk gezocht en gedeeld (Joint-Fact-Finding; zie par. 8.2).

Bovenstaande betekent dat belanghebbenden in de uitvoering van het Omgevingsproces acht onderwerpen aan zogenaamde 'dialoogtafels' (tafels' in het vervolg) zullen bespreken, zie tabel 11.

Tabel 11: Hoofdgroepen en tafels in het Omgevingsproces

Hoofdgroep	Tafel	Inhoud
GASWINNING	1. Schade	Nulmeting, schadeafhandeling, waardedaling onroerend goed, etc.
	2. Bodembeweging	Bodemdaling, voorspelbaarheid van bewegingen, verzilting, aardshokken
	3. Mitigatie	Overlast door aanleg van installaties en winning: wat en hoe te voorkomen en minimaliseren
LEEFBAARHEID	4. Sociaaleconomische leefbaarheid	Werkgelegenheid, ontwikkelperspectief, voorzieningen, onderwijs, etc.
	5. Natuur en ruimtelijke kwaliteit	Natuur en landschap, landbouw, etc.
	6. Ontwikkelperspectief	Brede visie op de toekomst van het gebied, 'punt op de horizon'
ENERGIETRANSITIE	7. Energietransitie	Duurzame energie, proefprojecten, etc.
LUSTEN EN LASTEN	8. Lusten en lasten	Waardering van lokale dienstverlening voor activiteiten van nationaal belang

Welke belanghebbenden doen mee aan de dialoog aan de verschillende tafels, wie zijn de spelers in het betreffende veld? Om daar antwoord op te kunnen geven zijn onderwerpen en belanghebbenden geordend in een *matrix*, zie tabel 12. Op enig moment in de voorbereiding op elke tafel dienen de kruisjes vervangen te worden door het specifieke belang van elke belanghebbende op dat onderwerp. Zo wordt dan een overzicht verkregen van belangen per tafel (*belangenmatrix*) en weten de deelnemers wat er speelt in elk speelveld, wat de basis vormt voor de te voeren dialoog.

Als het aantal belanghebbenden dat aangeeft actief te willen deelnemen aan de dialoog aan een bepaalde tafel een indicatie is voor de mate waarin dat onderwerp leeft in de samenleving, dan zijn de tafels Ontwikkelperspectief, Sociaaleconomische leefbaarheid, Bodembeweging en Mitigatie (in die volgorde) tafels van grote maatschappelijke waarde.

Niet alle belanghebbenden zitten aan elke tafel: per tafel zijn er verschillen (afgezien van de tafel Ontwikkelperspectief). Sommige belanghebbenden hebben aangegeven bij elke onderwerp betrokken te willen zijn, anderen slechts bij één of twee. De groep die actief betrokken wil zijn bij de dialoog aan één of meerdere tafels wordt gemakshalve aangeduid als 'primaire' belanghebbenden ('deelnemers'). Toch kunnen ook andere belanghebbenden aanschuiven aan een tafel vanuit interesse of betrokkenheid. Het mandaat en de rol van deze 'secundaire' belanghebbenden dienen te worden besproken in de voorbereiding op de betreffende tafel.

Tabel 12: Matrix van belanghebbenden vs. dialoog thema's⁵

	GEVOLGEN GASWINNING			LEEFBAARHEID			Energie transitie	Lasten/lusten
	Mitigatie	Bodem-beweging	Schade	Leefbaarheid, sociaaleconomisch	Natuur en Ruimtelijke kwaliteit	Omgevingsperspectief		
Belanghebbende 10	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 21	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 2	X	X	X	X				X
Belanghebbende 1	X	X		X		X		X
Belanghebbende 9	X	X		X		X		X
Belanghebbende 20	X	X		X		X		
Belanghebbende 26	X	X	X	X		X		
Belanghebbende 8	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 25	X	X	X	X			X	X
Belanghebbende 28	X	X	X				X	
Belanghebbende 4	X	X	X	X	X	X	X	
Belanghebbende 27	X	X	X	X		X		
Belanghebbende 30	X	X			X	X		
Belanghebbende 3	X	X		X	X	X	X	
Belanghebbende 6	X	X		X	X	X	X	X
Belanghebbende 11	X	X		X		X		
Belanghebbende 18	X	X				X	X	
Belanghebbende 12	X	X					X	X
Belanghebbende 5	X	X		X		X		
Belanghebbende 17		X		X		X		
Belanghebbende 16		X		X		X		
Belanghebbende 13		X			X	X		
Belanghebbende 22			X	X		X		X
Belanghebbende 23				X	X	X	X	
Belanghebbende 7				X		X	X	
Belanghebbende 14				X		X		
Belanghebbende 19				X		X	X	
Belanghebbende 29					X	X	X	
Belanghebbende 15								

⁵ Volgens afspraak met belanghebbenden worden zij in deze tabel en volgende geanonimiseerd vermeld

Een eenvoudige spanningsbarometer (opgesteld op basis van onze interpretatie van de 'emotie' in de gespreksverslagen) toont aan dat veel van de onderwerpen behoorlijk spannend zijn voor de belanghebbenden (tabel 13).

Tabel 13: Spanningsbarometer

	GEVOLGEN GASWINNING			LEEFBAARHEID			Energietransitie	Lasten/lusten
	Mitigatie	Bodem-beweging	Schade	Leefbaarheid, sociaaleconomisch	Natuur en Ruimtelijke kwaliteit	Omgevingsperspectief		
Belanghebbende 10	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 21	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 2	X	X	X	X				X
Belanghebbende 1	X	X		X		X		X
Belanghebbende 9	X	X		X		X		X
Belanghebbende 20	X	X		X		X		
Belanghebbende 26	X	X	X	X		X		
Belanghebbende 8	X	X	X	X		X		X
Belanghebbende 25	X	X	X	X				X
Belanghebbende 28	X	X	X				X	
Belanghebbende 4	X	X	X	X	X	X	X	
Belanghebbende 27	X	X	X	X		X		
Belanghebbende 30	X	X			X	X		
Belanghebbende 3	X	X		X	X	X	X	
Belanghebbende 6	X	X		X	X	X	X	X
Belanghebbende 11	X	X		X		X		
Belanghebbende 18	X	X				X	X	
Belanghebbende 12	X	X					X	X
Belanghebbende 5	X	X		X		X		
Belanghebbende 17		X		X		X		
Belanghebbende 16		X		X		X		
Belanghebbende 13		X			X	X		
Belanghebbende 22			X	X		X		X
Belanghebbende 23				X	X	X	X	
Belanghebbende 7				X		X	X	
Belanghebbende 14				X		X		
Belanghebbende 19				X		X	X	
Belanghebbende 29					X	X	X	
Belanghebbende 15								

geen emotionele spanning tot positieve interesse
 matige spanning
 grote emotionele spanning; negatieve gevoelens

Niet alleen ervaren belanghebbenden verschillende spanningsniveaus bij de diverse onderwerpen, ook tussen belanghebbenden lopen de respectievelijke emoties met betrekking tot een bepaald onderwerp uiteen.

Met deze (verschillen in) spanning dient de procesbegeleider in de opzet en uitvoering van de verschillende tafels rekening te houden.

6.2 Tafels en kansen

In hoofdstuk 4 zijn de kansen, wensen en ideeën voor (de toekomst van) het gebied in kaart gebracht. Veel van deze kansen raken op een of andere manier aan de onderwerpen

van de dialoogtafels. Hieruit is een eerste inschatting te maken over de mogelijkheden om per tafel tot gezamenlijke oplossingen en overeenkomst te komen, zie tabel 14.

Tabel 14: Geïdentificeerde kansen voor het gebied versus dialoog thema's; intensiteit van de kleuring geeft relatieve mate van relevantie aan (donker is meer, licht is minder)

Kansen	Dialoog onderwerpen							
	Mitigatie	Bodemdaling	Schade	Leefbaarheid (sociaaleconomisch)	Natuur en Ruimtelijke kwaliteit	Ontwikkelperspectief	Energietransitie	Lusten & Lasten
Geen gaswinning	■	■	■	■	■	■	■	■
Gaswinning	■	■	■	■	■	■	■	■
Behoud leefbaarheid	■	■	■	■	■	■	■	■
Kwaliteit ruimtelijke gebied	■	■	■	■	■	■	■	■
Benutting gebiedskwaliteiten	■	■	■	■	■	■	■	■
Continuïteit agrarische sector	■	■	■	■	■	■	■	■
Energietransitie	■	■	■	■	■	■	■	■

6.3 Invloed van belanghebbenden

Belanghebbenden verschillen in de mate waarin zij hun mening, visie en belangen voorafgaand aan en tijdens een dialoog naar voren brengen en de 'invloed' die zij daarmee uitoefenen. Ook in onze gesprekken met de diverse organisaties en individuele belanghebbenden is dit gebleken. Voor een goede en evenwichtige uitvoering van het omgevingsproces is het zinvol vooraf een inschatting te maken van de invloed van elk van die belanghebbenden. Die invloed zal zich op twee manieren kunnen uiten:

1. Middels het gewicht dat wordt gegeven aan de door de belanghebbende geuite zorgen en belangen, en
2. Het belang dat wordt gehecht aan de stem van de belanghebbende in het onderhandelingsproces.

Met name in de besluitvormingsfase is deze invloed een component in de dialoog die het resultaat kan beïnvloeden. Gevoelsmatig lijkt een 'one person, one vote' systeem een fair systeem om verschil in invloed geen rol te laten spelen, maar is het dat ook? Mogelijk is dat fair op het moment dat er gestemd moet worden, maar waarschijnlijk niet in aanloop naar dat moment, wanneer argumenten worden uitgewisseld, belangen worden gedeeld en gezamenlijk naar wederzijdse winst wordt gestreefd. Immers, persoonlijkheden verschillen en dus ook de wijze waarop zij hun stem laten horen, hun belangen naar voren brengen, verdedigen, etc. spelen een rol. Mensen verschillen nu eenmaal in welsprekendheid.

Het toekennen van invloed op basis van de omvang van de achterban (aantal leden/donateurs) lijkt een optie doch kan alleen als alle betrokken organisaties zich ertoe lenen om zo gemeten te worden. Voor overheden of bedrijven is dat geen goede maatlat.

Mogelijk zou de stem van een nationale belanghebbendenpartij er minder toe moeten doen dan die van een lokale partij die direct met de negatieve gevolgen wordt geconfronteerd maar ook dan is de vraag of dit door iedereen als eerlijk wordt gezien.

Er is geen vuistregel voor dit onderwerp. Men moet zich bewust zijn dat elke belanghebbende invloed heeft zij het in verschillende en wisselende mate, en dat dit van betekenis is voor het verloop en de uitkomst van het proces. De procesbegeleider dient hier aandacht aan te schenken. Enerzijds kan dit door na te gaan wat er nodig is om elke belanghebbende die invloed en mogelijkheden te geven die een serieuze participatie en bijdrage aan de onderhandelingen mogelijk moeten maken. Anderzijds dient de procesbegeleiding per tafel onafhankelijk te zijn om een faire uitwisseling van argumentatie en een goede uitkomst te krijgen.

7. De tafels nader bekeken

Dit hoofdstuk geeft een nadere beschrijving van elk van de dialoogtafels. Voordat met de daadwerkelijke dialoog begonnen kan worden is er voorwerk nodig. Deze voorbereiding is in principe hetzelfde voor elke tafel en wordt in paragraaf 8.2 in grote lijnen beschreven.

7.1 Tafels

De informatie die de gesprekken met belanghebbenden hebben opgeleverd stelt ons in staat elk van deze dialoogtafels in meer detail te beschrijven, met de onderstaande elementen:

- Titel
- Toelichting
- Vraagstelling
- Onderliggende zorgen (niet uitputtend)
- Beoogd resultaat
- Deelnemers
- Kansen (incl. wensen en ideeën; niet uitputtend)
- Acties, zoals Joint-Fact-Finding
- Aandachtspunten
- Potentiële obstakels
- Overig

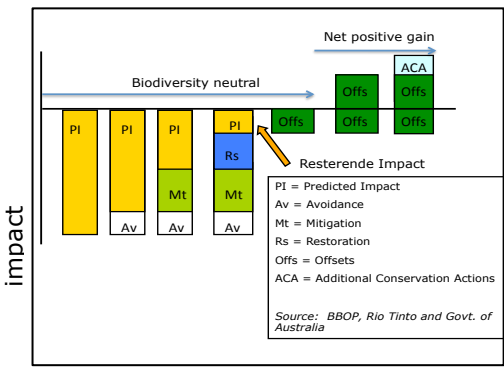
Onderstaand een beschrijving van elke tafel gerangschikt naar het aantal belanghebbenden dat betrokkenheid heeft met het onderwerp van de tafel (zie paragraaf 7.1).

Per tafel kan een *zienswijzentabel* worden gemaakt: deze geeft een overzicht van alle standpunten en zienswijzen die deelnemende partijen hebben over het onderwerp. Daaruit zijn de argumenten van de deelnemers voor hun standpunt te destilleren die vervolgens gebruikt kunnen worden om een gedachtenlijn op te zetten die kan leiden tot een oplossing voor het 'probleem'. Daarmee heb je een agenda voor de discussie.

Titel	ONTWIKKELPERSPECTIEF
Toelichting	<p>Een ontwikkelperspectief is een beeld van de fysieke, culturele en sociaaleconomische toekomst van een gebied, het streefbeeld of de stip op de horizon; het omvat ook ideeën over hoe die toekomst kan worden gerealiseerd ('de weg erheen').</p> <p>Op basis van een vergelijking met het beeld van hoe het gebied er nu voorstaat kan worden geconcludeerd of en hoe het streefbeeld op eigen kracht kan worden bereikt, en of gaswinning daar in bepaalde mate aan kan bijdragen, en zo ja hoe.</p> <p>NB: gaswinning mag nooit de kurk zijn waarop het ontwikkelperspectief drijft</p>
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Waar moet een ontwikkelperspectief aan voldoen, aan welke eisen? 2. Welk streefbeeld, toekomstvisie kunnen we formuleren? 3. Welk traject is te bewandelen om naar het streefbeeld toe te werken? 4. Welke processen en trajecten lopen er al, welke bouwstenen zijn reeds beschikbaar? 5. Welke middelen zijn nodig om een en ander te realiseren?
Onderliggende zorgen	<p>Het ontbreken van de toekomstvisie kan resulteren in ad hoc beleid op moment dat zich grote vraagstukken aandienen, zoals aanvraag tot gaswinning, waarbij de rust ontbreekt om zich te beraden op de wijze waarop het gebied op lange(re) termijn baat of mogelijk juist schade ondervindt van een dergelijk project, uitgezet tegen een helder beeld wat de toekomstvisie is. Ook is er de zorg dat in dat geval de wens van de lokale samenleving onvoldoende doorklinkt in de besluitvorming.</p>
Beoogd resultaat	<p>Ontwikkelperspectief: een visie op de toekomst voor de regio Noordoost Friesland met bijbehorend programma van activiteiten.</p>
Deelnemers	<p>In principe alle lokale en regionale belanghebbenden, evenals provinciale organisaties zoals Provincie Fryslân, Wetterskip, It Fryske Gea, etc.</p>
Kansen	<p>Relevante ontwikkelingen en projecten zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Opstelling van omgevingsvisies door provincie Fryslân en de gemeente Dongeradeel ● Activiteitenprogramma van ANNO (Agenda Netwerk NO Friesland)
Acties	<p>Gezamenlijke inventarisatie van al hetgeen er al loopt aan initiatieven, projecten, etc. en wat hiervan relevant is/zal zijn in de uitwerking van het ontwikkelperspectief</p>
Aandachtspunten	<ul style="list-style-type: none"> ● Uitgaan van de kwaliteiten van het gebied (zie hoofdstuk 4) ● Gebruik maken van de reeds lopende initiatieven, processen en netwerken ● Out of the box denken ● Rekening houden met het absorptievermogen van de regio
Potentiële obstakels	<p>Het gevaar bestaat dat in de dialoog:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Men zich bij het denken over de toekomst niet los kan maken van de mogelijke gaswinning, ● Dat lopende projecten en initiatieven ('we doen dit en dat al') het perspectief gaan kleuren, en ● Men zichzelf niet de kans geeft even los van alles wat er is en loopt over de toekomst na te denken ('dromen'): hoe zou onze regio voor onze (achter)kleinkinderen er uit moeten zien <p>Verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Te weinig tijd ● Niet geheel onafhankelijke en/of ondeskundige facilitatie
Overig	<p>Zie separate Rapportage Ontwikkelperspectief</p>

Titel	BODEMBEWEGING
Toelichting	Alle aspecten van gaswinning die met de bodem te maken hebben geven onrust, zorgen en spanning bij veel belanghebbenden; mede door hetgeen in Groningen gebeurt. Deels komt dit voort uit gebrek aan kennis of juist vermeende kennis over wat bodemdaling, aardbevingen, etc. precies zijn, en wat er aan gedaan kan worden (of juist niet); deels ook omdat onduidelijk is in welke mate deze consequenties van gaswinning zullen gaan optreden bij kleine gasvelden zoals in Friesland en wat daarvan de nadelige effecten zullen zijn op het gebied en haar inwoners.
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat zijn de effecten van gaswinning in de ondergrond, hoe manifesteert zich dit bovengronds in de vorm van bodemdaling, aardbevingen en bevingen, en daaruit voortvloeiende effecten zoals verzilting 2. Op welke wijze moeten deze effecten worden gemeten opdat er voldoende vertrouwen in de meetresultaten is bij belanghebbenden?
Onderliggende zorgen	<ul style="list-style-type: none"> • Bodemdaling: schaal, (on)voorspelbaarheid, etc. • Consequenties van bodemdaling: verzilting, waterbeheer, dijkverzwaring, etc. • Ondergrondse bewegingen, zoals aardbevingen en -bevingen: onzekerheid, onvoorspelbaarheid, consequenties • Onduidelijkheid over het systeem van meten • Twijfels over de effectiviteit van het Hand aan de Kraan-beleid
Beoogd resultaat	<ul style="list-style-type: none"> • Eenstemmigheid over feiten • Overeenstemming over systeem van meten van bodemdaling, aardbevingen en afgeleide aspecten zoals waterpeil en verzilting, in de uitgangssituatie, gedurende gaswinning en daarna
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal:</i> DB Nes, DB Hantum, DB Ternaard, DB Wierum, Tekkenhaaksters, DB Paesens/Moddergat, MKB Ternaard, Foar de wyn, Gem Dongeradeel, Feste Grun • <i>Regionaal:</i> MKB NO Friesland, Thus wonen, Agenda Netwerk NO, Noordlike Fryske Walden, LTO Noordoost Friesland, Waadrane • <i>Provinciaal:</i> Wetterskip, It Fryske Gea, Bodemdalingscommissie • <i>Nationaal:</i> Min EZK, NAM, Milieudefensie
Kansen	<p>Als kansen bij dit thema worden genoemd:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Innovatieve manieren om bodemdaling tegen te gaan • CO₂ opslag ter voorkoming van bodemdaling
Acties	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijke kennisopbouw over de relatie gaswinning - bodembeweging en -daling • Gezamenlijke vaststelling van de feiten met betrekking tot bodemdaling, verzilting, etc.
Aandachtspunten	<ul style="list-style-type: none"> • Het onderwerp bodembeweging is een sterk emotioneel beladen onderwerp en vraagt een zorgvuldige voorbereiding om tot een gezamenlijke vaststelling van feiten te kunnen komen. Pas dan is er uitzicht op een mogelijk akkoord • Het ondervangen van gebrek aan kennis via het Informatietraject (paragraaf 7.1)
Potentiële obstakels	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig tijd • Wantrouwen tegen NAM en EZK waardoor de door deze partijen aangereikte kennis niet zal worden geaccepteerd en er dus externe expertise nodig zal zijn • Geen overeenstemming over in te schakelen externe experts
Overig	Deze tafel en de tafel Schade liggen dicht tegen elkaar aan; goede afstemming is noodzakelijk om tegenstrijdige uitkomsten te vermijden. Nu is de gekozen insteek zo dat in deze tafel de onderwerpen schade ten gevolge van bodembeweging en schadevergoeding niet worden besproken. Men kan er in de uitvoeringsfase voor kiezen een nieuwe verkaveling van onderwerpen in beide tafels aan belanghebbenden voor te stellen.

Titel	LEEFBAARHEID - SOCIAALECONOMISCH
Toelichting	Veel belanghebbenden geven aan dat achteruitgang van de leefbaarheid van het gebied waar zij wonen en werken, een grote zorg voor hen is. Met name geldt dit voor de leefbaarheid voor dit moment, en voor de korte en middellange termijn. Er zijn allerlei deels tegenstrijdige opvattingen hoe tot een betere leefbaarheid te komen.
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat is sociaaleconomische leefbaarheid en welke invulling wordt daaraan gegeven voor de regio Ternaard in de context van dit omgevingsproces? 2. Is er een gestructureerd programma van activiteiten te formuleren waardoor deze leefbaarheid kan worden behouden en waar mogelijk verbeterd? 3. Welke middelen zijn nodig voor de realisatie?
Onderliggende zorgen	<ul style="list-style-type: none"> • Breed gevoel van 'krimp', sociaaleconomische kwetsbaarheid, • Stagnerende en afnemende werkgelegenheid, dalende omzet bedrijfsleven • Leegstand van woningen en panden • Stagnerende en teruglopende voorzieningen, • Gemiddeld laag opleidingsniveau en afnemende kwaliteit van het beroepsonderwijs • Beperkte bereikbaarheid
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gemeenschappelijk beeld van wat leefbaarheid is en betekent voor betrokken belanghebbenden 2. Uitzicht op een betere sociaaleconomische leefbaarheid op korte en middellange termijn middels afspraken over: <ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van werkgelegenheid • Op peil houden van basisvoorzieningen • Onderwijs • Mobiliteit
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal:</i> DB Nes, DB Hantum, DB Ternaard, DB Wierum, Tekkenhaaksters, DB Paesens/Moddergat, MKB Ternaard, Gem Dongeradeel, Feste Grun • <i>Regionaal:</i> MKB NO Friesland, Thus wonen, Agenda Netwerk NO, Noordlike Fryske Walden, LTO Noordoost Friesland • <i>Provinciaal:</i> It Fryske Gea, Bodemdalingscommissie, Friese Milieufederatie, Fossilfrij Fryslân, Energiewerkplaats, Circulair Fryslân, Ver. Fr. Gemeenten • <i>Nationaal:</i> Min EZK
Kansen	<p><i>Bedrijfsleven:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sense of Place als voorbeeld voor gelijksoortige initiatieven op andere terreinen • Ruimte voor start-ups • Innovatie en nieuwe vormen van bedrijven • Haak aan bij de doelstellingen regio-deal Noordoost Fryslân <p><i>Toerisme:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling en stimulering van kleinschalig toerisme (vaarroutes) • Leer van Noord Duitsland v.w.b. ruimte voor toerisme <p><i>Landbouw:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Andere vorm van landbouw, zoals zilte landbouw • Research & Development: Agricampus voor verzilting <p><i>Infrastructuur:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe verkavelingsstructuur • Uitrol glasvezel voor goede digitale ontsluiting van de regio
Acties	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijke kennisopbouw van feiten over huidige leefbaarheid
Aandachtspunten	Deze tafel sluit qua inhoud nauw aan bij de tafel Ontwikkelperspectief, zij het dat die tafel een andere, verder weg gelegen tijdhorizon heeft. Zoals aangegeven in paragraaf 6.1 adviseren wij de tafel Ontwikkelingsperspectief eerst te houden en tegen de uitkomst daarvan de dialoog over dit onderwerp Leefbaarheid te voeren.
Potentiële obstakels	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig tijd, met name omdat deze tafel niet parallel kan lopen aan de andere tafels maar nageschakeld op de tafel Ontwikkelperspectief, zie ook paragraaf 7.3

Titel	MITIGATIE	
Toelichting	<p>Gaswinning gaat gepaard met overlast, tijdens het boren en daarna in de productiefase. Onder het kopje overlast vallen veel effecten, variërend van gebruik van water, energie en land tot emissies naar lucht, geluid- en lichtoverlast, en afval. Naast de directe, primaire effecten van de gaswinning op het wonen en leven van mensen, zijn er ook secundaire en cumulatieve effecten die pas gaande de rit duidelijk worden. Wat zijn de directe effecten, wat wordt eraan gedaan om het optreden ervan te voorkomen en als dat niet kan, wat dan? Deze onderwerpen worden geadresseerd in de door de NAM opgestelde MER.</p> <p>NB: bodemdaling, incl. de effecten daarvan, en schade worden aan andere tafels besproken.</p>	
Vraagstelling	<ul style="list-style-type: none"> • Welke effecten kunnen mogelijk optreden bij de winning van het gas uit het gasveld Ternaard. • Welke maatregelen moeten worden genomen om deze mogelijke effecten te voorkomen? • Welke maatregelen zijn mogelijk en welke worden gekozen om ingeval voorkomen niet mogelijk is, de overlast zoveel mogelijk te reduceren? • Welke opties tot compensatie zijn er ingeval er blijvend effect is? 	
Onderliggende zorgen	Onbekendheid met de activiteit gaswinning en wat dat betekent aan gevolgen (overlast) voor de lokale samenleving: beperking van verkeer, geluidsoverlast, lawaai, etc.	
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Helderheid over wat overlast ten gevolge van gaswinning in feite inhoudt 2. Afspraak over het toepassen van de mitigatieladder, zie onderstaand diagram 3. Overeenstemming over maatregelen die worden genomen ter voorkoming van effecten, en welke worden genomen ter reductie van effecten 4. Overeenstemming over compensatie in geval overlast wordt ondervonden ondanks toepassing van voornoemde maatregelen 	
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal</i>: DB Nes, DB Hantum, DB Ternaard, DB Wierum, Tekkenhaaksters, DB Paesens/Moddergat, MKB Ternaard, Foar de wyn, Gem Dongeradeel, Feste Grun • <i>Regionaal</i>: MKB NO Friesland, Noardlike Fryske Walden, LTO Noordoost Friesland • <i>Provinciaal</i>: Wetterskip, It Fryske Gea, Bodemdalingscommissie • <i>Nationaal</i>: Min EZK, NAM, Milieudefensie 	
Kansen	Geen	
Acties	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijke kennisopbouw over de directe en cumulatieve gevolgen ('overlast') van gaswinning • Delen van het MER met de deelnemers 	
Aandachtspunten	 <p style="text-align: center;">Principe van mitigatie: eerst voorkomen, dan reduceren en dan compenseren.</p>	
Potentiële obstakels	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig tijd. • Te weinig openstaan voor alternatieve methoden van mitigatie. • Wantrouwen tegen NAM en EZK waardoor de door deze partijen aangereikte kennis niet zal worden geaccepteerd en daarom externe expertise nodig zal zijn. 	

Titel	SCHADE
Toelichting	Naast bodembeweging is schade eveneens het onderwerp dat emotioneel beladen is. Die lading heeft te maken met de onzekerheid over de vaststelling van wat schade is, wanneer die het gevolg is van gaswinning, welke vergoeding er gegeven wordt (en door wie) om de schade te herstellen, etc. De negatieve ervaringen in Groningen hebben hier in sterke mate aan bijgedragen.
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat is schade en op welke manier wordt vastgesteld dat de schade het gevolg is van gaswinning 2. Op welke wijze wordt directe schade afgehandeld, wie betaalt de herstelkosten, welk protocol wordt gevolgd? 3. Wie oordeelt over het al dan niet optreden van indirecte schade zoals waardeverlies aan onroerend goed, gewasschade, verlies aan natuurwaarden en imagoschade?
Onderliggende zorgen	<ul style="list-style-type: none"> • Onduidelijkheid over nulmetingen en monitoring: welke methodiek? En hoe betrouwbaar zijn de metingen? • Onvoorspelbaarheid over schadeverloop in de tijd • Wie bepaalt de omvang van schade ten gevolge bodembeweging (bodemdaling, aardshokken, etc.), schade aan en waardedaling van onroerend goed, landbouwschade, waterpeilschade, en op welke wijze? • Zijn er voorzorgsmaatregelen te nemen om schade te voorkomen? • Schadeherstel, onafhankelijke monitoring, schadeprotocol, claims. • Wie bepaalt de vergoeding die moet worden betaald voor de schade ingeval die optreedt?
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eenstemmigheid over feiten 2. Overeenstemming over nulmetingen en monitoring 3. Overeenstemming over wat schade is en hoe te meten 4. Overeenstemming over te volgen schadeprotocol en afhandeling van claims 5. Overeenstemming over systematiek van vergoeding
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal</i>: DB Nes, DB Hantum, DB Paesens/Moddergat, Gem Dongeradeel • <i>Regionaal</i>: Noardlike Fryske Walden, LTO Noordoost Friesland • <i>Provinciaal</i>: Bodemdalingscommissie, Ver. Fr. Gemeenten • <i>Nationaal</i>: Min EZK, NAM
Kansen	Geen
Acties zoals JFF	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijke kennisopbouw over schade, nulmetingen, schadebepaling en –herstel, compensatie, etc.
Aandachtspunten	<p>Afstemming nodig met de tafel Bodembeweging opdat uitkomsten niet strijdig zijn met elkaar.</p> <p>Net als bodembeweging is schade een sterk emotioneel beladen onderwerp en vraagt dus om een zorgvuldige voorbereiding.</p>
Potentiële obstakels	Wantrouwen tegen NAM en EZK waardoor de door deze partijen aangereikte kennis niet zal worden geaccepteerd en er dus externe expertise nodig zal zijn.

Titel	ENERGIETRANSITIE
Toelichting	Er zijn veel kansen maar ook veel vragen rond het thema energie en energietransitie: is gaswinning wel verenigbaar met een transitie naar een wereld zonder gas, en is het geen rem op de verdere ontwikkeling en toepassing van duurzame energie? Daarnaast zijn er ook verschillende opvattingen over de mogelijkheden die de regio biedt om invulling te geven aan energietransitie: welke opties zijn er en is een bovenregionale functie zinvol? Voldoende om een dialogotafel op te zetten.
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat is energietransitie en welke opties zijn er in principe aanwezig om daar in de regio Noordoost Friesland invulling aan te geven? 2. Welke vormen van energietransitie passen in het ontwikkelperspectief voor de regio? 3. Welke randvoorwaarden gelden er voor de invulling van de agenda Energietransitie? 4. Welke middelen zijn nodig en beschikbaar om de agenda uit te voeren?
Onderliggende zorgen	<ul style="list-style-type: none"> • Zal gaswinning de overgang naar duurzame energie vertragen en met welke consequenties? • Wat betekent gaswinning Ternaard voor onze duurzame energievoorziening; komt daar een rem op te staan? • In hoeverre bepaalt de nationale agenda energietransitie wat wij hier willen en kunnen doen?
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Een heldere visie op energietransitie: wat het is, welke opties zijn er om daar invulling aan te geven binnen de regio 2. Inzicht in de mogelijkheden die wij hebben en willen hebben om energietransitie vorm te geven op een wijze die past bij de regio en het geformuleerde ontwikkelperspectief resulterend in ene programma van activiteiten 3. Inzicht in de benodigde en beschikbare middelen om een en ander tot uitvoering te brengen
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal:</i> MKB Ternaard • <i>Regionaal:</i> Noardlike Fryske Walden, MKB NO Friesland • <i>Provinciaal:</i> Wetterskip, Fryske Milieufederatie, Fossilfrij Fryslân, Circulair Fryslân, Provincie Fryslân • <i>Nationaal:</i> NAM, Milieudefensie
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> • Gebruik van (bestaande) NAM locaties voor alternatieve energievormen • Koppel kennis van gas aan nieuwe energiebronnen zoals geothermie • Zet in op een mix van energiedragers: geothermie, wind (op zee), etc. • Gebruik regio Ternaard als een proef om het "anders" te doen, nl. zonder gas • Aanhaken bij uitvoeringsprogramma energieambitie regio NO Fryslân
Acties	<ul style="list-style-type: none"> • Gezamenlijke verzameling van kennis en feiten over alternatieve energiedragers, energietransitie, etc.
Aandachtspunten	Net als de tafel Leefbaarheid sluit ook deze tafel nauw aan bij de tafel Ontwikkelperspectief. Zoals aangegeven in paragraaf 6.1 bevelen wij aan de tafel Ontwikkelingsperspectief eerst te houden en tegen de uitkomst daarvan deze dialoog over Energietransitie te voeren.
Potentiële obstakels	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig tijd. • Mogelijk conflict met andere, provinciale programma's op het gebied van energietransitie.

Titel	LUSTEN & LASTEN
Toelichting	<p>Dit onderwerp heeft twee invalshoeken:</p> <p>Een lokaal/regionaal aspect ten aanzien van de vergoeding die men verwacht voor het feit dat de NAM gas wil gaan winnen in Ternaard, de 'plus' die bovenop de mitigatie van mogelijke overlast komt;</p> <p>Een nationaal aspect ten aanzien van de visie die men heeft op de wijze waarop de balans tussen nationaal belang en de 'lusten' voor de lokale dienstverlening aan dit nationaal belang vorm moet krijgen. Dit is een principiële discussie en de status van de voorgenomen gaswinning Ternaard als proefproject voor een omgevingsspoor in het kader van de RCR, biedt bij uitstek de mogelijkheid deze discussie te voeren, lokaal/regionaal én nationaal.</p>
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat is de onderliggende problematiek van de verdeling van lusten en lasten in projecten van nationaal belang die vooral een lokaal/regionale negatieve impact hebben? 2. Welke filosofie moet bij deze lusten en lasten problematiek richtinggevend zijn: compensatie voor geleden of nog te lijden schade, vergoeding voor een dienstverlening, betaling voor recht tot toegang? Wat is fair? Welke criteria worden gehanteerd? 3. Welke systematiek wordt er gevolgd bij projecten met vergelijkbare problematiek (e.g. berging kernafval) elders in Europa? 4. Welke benadering is het meest realistisch gezien het juridische en politieke klimaat in Nederland? 5. Wat betekent deze benadering voor de casus Ternaard?
Onderliggende zorgen	<p>Onderliggend aan dit thema zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De lokale zorg dat men wordt afgescheept met 'spiegeltjes en kralen' voor bewezen diensten, dat men gebruikt wordt voor een nationaal doel zonder fair te worden behandeld • De zorg van het bevoegd gezag dat men met een excessieve financiële eis wordt geconfronteerd die een precedent schept voor toekomstige projecten waarmee een oncontroleerbare en financieel onhoudbare situatie wordt gecreëerd.
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Helderheid over de wijze waarop een vergoeding voor de maatschappelijke dienstverlening plaats zal kunnen vinden 2. Beschikbare speelruimte voor het omgevingsproces Ternaard
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lokaal:</i> DB Nes, DB Hantum, DB Ternaard, DB Wierum, Gem. Dongeradeel, MKB Ternaard • <i>Regionaal:</i> - • <i>Provinciaal:</i> Bodemdalingscommissie, Ver. Fr. Gemeenten • <i>Nationaal:</i> EKZ, Milieudefensie
Kansen	<p>Geen specifieke kansen anders dan dat het maatschappelijke gevoel kentert naar het standpunt dat een regio in voldoende mate moet worden gewaardeerd voor de dienst die het verleent aan projecten van nationaal belang. Groningen is als kantelpunt hiervoor aan te wijzen.</p>
Acties zoals JFF	<p>Geen specifiek acties</p>
Aandachtspunten	<p>In feite kent deze tafel twee subtafels, één voor de discussie op het lokale /regionale niveau, en één voor de nationale discussie. Het verdient aanbeveling beide subtafels parallel te laten verlopen en ruimte geven aan wederzijdse bestuiving. Zie ook separate Rapportage Speelruimte</p>
Potentiële obstakels	<p>De nationale discussie behoeft op enig moment een ministerieel besluit en parlementaire goedkeuring. Daar kan de discussie in Ternaard niet op wachten wat spanning zal geven wanneer er uitzicht is op niet met elkaar in overeenstemming zijnde uitkomsten.</p>

Titel	NATUUR EN RUIMTELIJKE KWALITEIT
Toelichting	Het behoud en herstel van natuur, landschap en ruimtelijke kwaliteit is voor belanghebbenden een zorg, met name omdat zij zien dat de kwaliteit die het gebied nu heeft de motor kan en moet zijn voor economische activiteit in de toekomst. Zij zien dat mogelijke gaswinning maar ook grote energieprojecten (windparken) haaks staan op die kwaliteit. Ook hier zijn er tegenstrijdige opvattingen hoe tot versterking van de ruimtelijke kwaliteit van natuur en landschap te komen.
Vraagstelling	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat bepaalt de huidige kwaliteit van natuur, landschap en open ruimte in het gebied Ternaard; welke fysieke en culturele kwaliteiten betreft het? 2. Welke invulling wil men geven aan deze ruimte gegeven het geformuleerde ontwikkelperspectief? En welke leefbaarheid en welke invulling wordt daaraan gegeven voor de regio Ternaard in de context van dit omgevingsproces? 3. Wat is er nodig om die toekomstige kwaliteit te bereiken en n natuur en landschap te borgen? 4. Welke middelen zijn nodig voor de realisatie?
Onderliggende zorgen	<p>Belangrijke onderliggende zorgen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Stagnerende landbouw ● Achteruitgang biodiversiteit ● Negatieve invloed van schaalvergroting in de landbouw op de natuur ● Lichtvervuiling ● Verstoring van rust en ruimte ● Negatieve invloed op het waddengebied en status van de Waddenzee als werelderfgoed
Beoogd resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gemeenschappelijk beeld van wat natuur, landschap en de open ruimte betekent voor belanghebbenden 2. Gemeenschappelijke visie over hoe dit beeld zich vertaalt naar de toekomst tegen de achtergrond van het ontwikkelperspectief voor de regio 3. Afspraken over een programma van activiteiten dat toewerkt naar realisatie van dit gemeenschappelijke beeld 4. Vaststelling van de benodigde middelen
Deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> ● Lokaal: Foar de wyn, MKB Ternaard ● Regionaal: Nordlike Fryske Walden, MKB NO Friesland, Waadrane ● Provinciaal: Friese Milieufederatie, Provincie Fryslân ● Nationaal: -
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> ● Investeer in diverse ontwikkelingen op gebied van natuur en waterhuishouding (e.g. Better Wetter) ● Investeer in lopende gesprekken met Waadrane en Nordlike Fryske Walden met betrekking tot landschapsonderhoud met biodiversiteit als leidend thema ● Kijk naar een andere inrichting van de kust: geen harde scheiding tussen zout en zoet
Acties	Geen specifieke acties anders dan gezamenlijke feitenverzameling
Aandachtspunten	Net als de tafels Leefbaarheid en Energietransitie sluit ook deze tafel nauw aan bij de tafel Ontwikkelperspectief. Zoals aangegeven in paragraaf 6.1 bevelen wij aan de tafel Ontwikkelperspectief eerst te houden en tegen de uitkomst daarvan deze dialoog over Energietransitie te voeren.
Potentiële obstakels	<ul style="list-style-type: none"> ● Weinig tijd. ● Mogelijk conflict met het programma tot opstelling van een Omgevingsvisie in het kader van de nieuwe Omgevingswet.

7.2 Voorbereiding van de tafels

De aanvang van de dialoog aan de betreffende tafels vraagt enige voorbereidende werkzaamheden die essentieel zijn voor een goed verloop van de tafels. Deze voorbereidingen houden met name de volgende elementen in:

1. Gedragsregels
2. Besluitvorming
3. Werkplan
4. Joint-Fact-Finding
5. Planning
6. Taak van de procesbegeleider
7. Kosten

Deze elementen worden in nauw overleg met de deelnemers opgesteld en besloten. Tevens is het van belang dat de rollen en verantwoordelijkheden van iedere deelnemer, inclusief die van de procesbegeleider, helder beschreven zijn.

Ad 1: Gedragsregels

Een dialoogproces heeft een set van eenvoudige gedragsspelregels nodig teneinde elke belanghebbende volledig en volwaardig mee te laten doen. In de context van een proces op basis van de MGA-principes is één van de belangrijke gedragsregels dat iedereen het recht heeft om het met iets of iemand oneens te zijn doch met de conditie dat dit gevolgd wordt door het aanbieden van een redelijk alternatief.

Ad 2: Besluitvorming

Voorafgaand aan de dialoog dient met alle belanghebbenden overeengekomen te worden op welke wijze besluiten zullen worden genomen. Vanuit de MGA-benadering is een echt resultaat pas een duurzaam resultaat wanneer er consensus is. Echter, wat is consensus? Is dat:

- Mijn belang komt goed tot zijn recht in dit besluit;
- Ik kan met de uitkomst leven;
- Ik zal uitvoeren wat van mij wordt gevraagd, of
- Ik zal op enig moment de uitkomst niet bestrijden?

En wanneer is er consensus? Is dat:

- Bij unanimititeit, of
- Bij grote meerderheid?

Ad 3: Werkplan

Voor elke tafel hoort een werkplan te worden opgesteld waarin zijn beschreven:

- Onderwerp en vraagstelling.
- Doelstellingen en beoogd resultaat.
- Protocol van besluitvorming.
- Taken, rollen en verantwoordelijkheden (incl. die van de procesbegeleider).
- Volgorde van de werkzaamheden.
- Deadlines, mijlpalen en beslismomenten.
- Agenda en notulering per bijeenkomst.
- Overzicht van beschikbare en eventueel ontbrekende informatie (zie ad 4).
- Het vormen van subgroepen voor gesprekken op relevante onderdelen van het onderwerp.
- Communicatie, waaronder contacten met de media.

Ad 4: Eigen maken van bestaande en verzamelen van ontbrekende informatie (Joint-Fact-Finding')

Om alle belanghebbenden op gelijk niveau van kennis te brengen betreffende het onderwerp van de dialoog staat het systeem van 'joint-fact-finding' ter beschikking, dat bestaat uit de volgende elementen (welke je nodig hebt is afhankelijk van hetgeen er aan informatie beschikbaar is of nodig is per tafel):

- Samenbrengen van bestaande informatie en deze met elkaar delen.
- Analyseren van bestaande informatie.
- Uitvoeren van survey's uit om nieuwe informatie op te sporen en data te verzamelen.
- Vragen van onafhankelijk advies.
- Organiseren van rondetafelgesprekken met experts.
- Inschakelen van technische adviseurs om deelnemers bij te staan tijdens het dialoogproces.
- Gebruik maken van het systeem van peer review om tussentijdse resultaten en het eindresultaat te evalueren.

Vertrekpunt hierbij is: ben het eens over wat je weet, wat je niet weet, wat je wilt of moet weten, en hoe je samen verder leert.

Ad 5: Planning

Bedenk met betrekking tot de planning van het dialoogproces dat:

- De planning soms afhankelijk is van procedurele of wetgeving-gerelateerde deadlines.
- Er tijd nodig is voor het vormen, brainstormen en uitvoeren van het dialoog proces.
- Langzaam beginnen snelheid geeft in de volgende fase.
- Interim deadlines en milestones behulpzaam zijn om overzicht en de vaart er in te houden.
- Tussentijdse reviews overwogen kunnen worden.
- Het helpt om eerst taken te beschrijven en dan de tijd daarvoor toe te kennen.

Ad 6: De procesbegeleider

Het is behulpzaam als vooraf iedere deelnemer aan de dialoog bekend is met de taken en rollen van de procesbegeleider; wat doet zij/hij en wat niet:

De procesbegeleider is verantwoordelijk voor c.q. heeft een rol bij:

- De voorbereiding op de tafels.
- Het uitvoeren van het proces en van de bijeenkomsten.
- Het betrekken van zoveel mogelijk belanghebbenden.
- Efficiënt werken en afrekenbaarheid van de groep.
- Het identificeren van benodigde middelen en menskracht, zoals technische expertise.
- Het assisteren van de JJF.
- Het werken met individuele belanghebbenden teneinde hun belangen en opties helder te krijgen.
- Het helpen met het zoeken van conceptakkoorden.
- Het bemiddelen in conflicten tussen belanghebbenden.

Ad 7: Kosten

Het inschatten van de kosten voor de uitvoering van de tafel is ook een deel van de voorbereidende werkzaamheden. De kosten omvatten ruwweg:

Tijd voor:

- Verkrijgen van vertrouwen van belanghebbenden in de dialooguitvoering met behulp van de procesbegeleider (vraagt om bezoeken, 1 op 1 gesprekken, etc.).
- Opzetten van de voorbereiding op de tafels.
- Afstemmen van procesontwerp met belanghebbenden.
- Verzamelen van betrouwbare informatie over het onderwerp, door inschakeling van experts, etc.
- Voorbereiden van plenaire en subgroep bijeenkomsten.
- Etc.

Daarnaast omvat het budget:

- Vergaderkosten (locatie huur, etc.)
- Reis- en verblijfskosten
- Technische assistentie
- Etc.

Helderheid over het beschikbare budget en de verdeling ervan over de verschillende posten is een kritische succesfactor in een dialoogproces.

Wanneer kan men spreken van een succesvol afgesloten dialoogtafel?

Indien de uitkomst:

- Aan ieders belangen tegemoet is gekomen.
- Wordt gezien als eerlijk.
- Sprake is van win-win oplossingen.

Indien er sprake is van een efficiënt proces:

- Geen tijd verspild.
- Niets meer op de tafel ligt (om over te onderhandelen).

Indien de dialoog vriendschappelijk is beëindigd waardoor:

- Relaties zijn versterkt.
- Toekomstige onderhandelingen zijn eenvoudiger.

7.3 Samenhang tussen de tafels

Geadviseerd wordt om binnen het Omgevingsproces parallel te starten met de volgende vijf tafels:

- Ontwikkelperspectief, de resultaten hiervan vormen een kader voor de drie tafels die zich bezighouden met de ontwikkeling van het gebied.
- Lusten en lasten, de resultaten hiervan bepalen de (financiële) ruimte voor de drie tafels die zich bezighouden met de ontwikkeling van het gebied.
- Tafels Gaswinning:
 - Schade;
 - Bodembeweging;
 - Mitigatie.

De resultaten hiervan bepalen in hoeverre er bereidheid is bij belanghebbenden om verder te praten over de ontwikkeling van het gebied waarbinnen gaswinning een rol zou kunnen spelen. Daarna kan aan drie andere tafels gesproken worden over:

- Sociaaleconomische leefbaarheid;
- Natuur en ruimtelijke kwaliteit;
- Energietransitie.

8. Gebiedsakkoord

Uiteindelijk zullen de gesprekken aan een tafel leiden tot conclusies, afspraken, die uitmonden in een voor die tafel geldende overeenkomst. De acht overeenkomsten (er zijn immers acht tafels) zijn de bouwstenen voor het pakket van afspraken, het gebiedsakkoord Ternaard, waarvan de ondertekening de afsluiting is van het Omgevingsproces. Dit hoofdstuk geeft enkele gedachten en suggesties om te komen van overeenkomsten naar gebiedsakkoord.

8.1 Puzzelen

Waar elke overeenkomst de beste uitkomst is van de dialoog van de betreffende tafel, betekent dit niet automatisch dat de optelling van deze overeenkomsten ook een goed gebiedsakkoord geeft. Immers, de overeenkomsten kunnen afhankelijk van elkaar zijn, elkaar tegenwerken, met elkaar in tegenspraak zijn, etc. Ook kan de hoeveelheid geld dat nodig is voor de uitvoering van de overeenkomsten, de realiteit verre te boven gaan, en niet realistisch zijn.

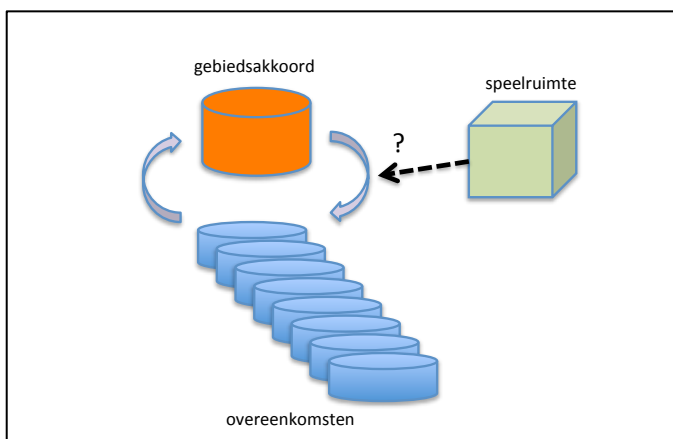
Er is dus een proces van 'fine-tuning' nodig, van puzzelen om alle overeenkomsten op elkaar af te stemmen en tot één akkoord te brengen waardoor het resultaat meer is dan de som van de overeenkomsten. Dit puzzelen komt feitelijk neer op een discussie over:

- Als ik overeenkomst A bekijk, waar kan die overeenkomst B, C, of ... versterken waardoor die laatste overeenkomst nog beter wordt dan die nu al is; en moet ik overeenkomst A daarvoor wat aanpassen? Of
- Als ik op overeenkomst C wat minder doe zonder dat dit de uitkomst ervan wezenlijk wijzigt, en er dus middelen overblijven, dan zouden we die middelen kunnen stoppen in overeenkomst A of .. waardoor daar een veel betere uitkomst mogelijk is.

Met andere woorden, het is een kwestie van in kaart brengen van mogelijke oplossingsrichtingen per overeenkomst, schuiven en afwegen van ambities en middelen om het gebiedsakkoord te krijgen dat het meeste draagvlak heeft zonder dat de individuele overeenkomsten daarop (veel) ingeven (figuur 7).

Ook deze discussie vraagt tijd en inzet van belanghebbenden op een moment dat zij denken dat men er per tafel 'uit' is en het dus 'klaar' is.

Figuur 7: Afstemming van overeenkomsten

8.2 Mogelijkheid voor een gebiedsakkoord

Naast de inzet van belanghebbenden is het bereiken van een gebiedsakkoord vooral afhankelijk van:

- a. De kwaliteit van de individuele overeenkomsten;
- b. De speelruimte die geboden wordt.

Hoe beter de kwaliteit van de afzonderlijke overeenkomsten, hoe beter het gebiedsakkoord want ook hier geldt 'rubbish in, rubbish out'. Als de deelnemers aan de tafel zich afvragen hoe zij ieder voor zich kunnen bijdragen aan een uitkomst waarin ook de belangen van de andere partijen zo goed mogelijk tot hun recht komen, leveren de onderhandelingen meer op, zal de kwaliteit van de afspraken beter zijn en is het resultaat duurzamer. Dat geeft dan ruimte voor het proces van puzzelen in de fase van het werken aan een gebiedsakkoord.

Ten aanzien van de 'speelruimte' nog het volgende. Een gebiedsakkoord vraagt speelruimte, dat is de financiële ruimte die beschikbaar is voor de uitvoering van het gebiedsakkoord. Deze financiële speelruimte zal kunnen bestaan uit bedrijfsinvesteringen en provinciale, nationale en/of EU fondsen die de vitalisering van het gebied ten doel hebben.

Ingeval van gaswinning komt aan deze speelruimte ook de waardering voor de *dienst* die de lokale samenleving levert aan de Staat, en aan ons allemaal, beschikbaar. Daar mag namelijk wat tegenover staan; hoeveel is de vraag (zie ook paragraaf 8.1 Lusten en Lasten, en de Rapportage Speelruimte).

Het bepalen van de beschikbare speelruimte is maatwerk en is deels uitkomst van het omgevingsproces. Echter, het is wel handig om aan de *voorkant* van het traject al enig gevoel te hebben wat de speelruimte kan zijn om in het puzzelen tot realistische overeenkomsten en het gebiedsakkoord te kunnen komen.

8.3 Opvolging van overeenkomsten en gebiedsakkoord

Onderdeel van het gebiedsakkoord is een paragraaf die regelt hoe het moet na de ondertekening van het akkoord:

- Wie coördineert de uitvoering?
- Hoe wordt de voortgang bijgehouden, en door wie?
- Hoe wordt op welk moment bijgestuurd, en wie bepaalt dat?
- Hoe wordt omgegaan met klachten?
- Communicatie over de voortgang.
-

Het zijn allemaal belangrijke onderwerpen om te bespreken en afspraken over te maken voordat het akkoord ondertekend wordt. Belanghebbenden kunnen en willen hierbij een rol spelen zo blijkt uit de gevoerde gesprekken.

9. Suggesties voor de uitvoering van het Omgevingsproces

De gesprekken met belanghebbenden hebben veel informatie opgeleverd; we hebben die verwerkt en geanalyseerd, en in dit rapport gepresenteerd. Tijdens dit proces zijn verschillende brokjes informatie gekomen die je zou kunnen zien als 'boodschappen' voor de uitvoering van het omgevingsproces. Die boodschappen bespreken we hier kort.

9.1 Voorwaarden aan deelname aan het omgevingsproces

Belanghebbenden hebben in meerderheid aangegeven mee te willen doen aan het omgevingsproces. Dat is een positief teken dat vertrouwen geeft in het proces en in de uitkomst ervan. Wel stelt men voorwaarden aan deze participatie zoals besproken in paragraaf 4.2.2. De boodschap die we hebben opgepikt is dat men het vertrouwen in het omgevingsproces koppelt aan het al dan niet voldoen aan deze voorwaarden. Wordt aan de voorwaarden niet of slechts ten dele voldaan en kan een belanghebbende mogelijk daardoor niet deelnemen aan het omgevingsproces, dan is men geneigd negatief tegen het omgevingsproces aan te kijken, het proces en het resultaat niet te 'geloven'.

9.2 Mee besturen

Enkele organisaties hebben aangegeven volledig te willen deelnemen aan het omgevingsproces, ook in de aansturing ervan. Over het aansturen van de uitvoering van het omgevingsproces is door het Bestuurlijk Overleg van gedachten gewisseld. Zij zien een bestuursmodel waarin de huidige BO-leden zitting hebben met de mogelijkheid om 1 of 2 leden van buiten aan te laten schuiven. Als alternatief ziet men een model waarbij het BO wordt ondersteund door een klankbordgroep waarin meerdere belanghebbenden zitting hebben met een adviserende rol richting het BO. Het signaal dat wij hebben opgevangen is dat partijen onderkennen dat er een aansturing op het proces nodig is en ook dat deze aansturing als rechtvaardig en onafhankelijk wordt ervaren op het moment dat meerdere belanghebbenden van buiten het BO als volwaardig lid mee kunnen doen in de aansturing van het omgevingsproces. Gezien de huidige invulling van het BO met vier (semi-) overheden en één bedrijf, is een aanvulling met de drie genoemde partijen evenwichtig te noemen. Daarnaast is een onafhankelijk voorzitter gewenst.

9.3 Vertrouwen

Veel belanghebbenden geven aan geen vertrouwen te hebben in de 'overheid' en in de NAM. Dit is wel een issue voor de uitvoering van het omgevingsproces. Het (weer) opbouwen van het vertrouwen in de belanghebbenden vraagt tijd en inspanning van deze partijen. Dat moeten ze bewust en gericht gaan doen. Het starten van het Informatietraject (zie paragraaf 7.1) is daarin een goede eerste stap. Ook het ruimte bieden aan meerdere partijen om volwaardig mee te besturen in het omgevingsproces zoals hierboven besproken, is een goede stap. Steeds geldt in ieder geval *'zeg wat je doet, en doe wat je zegt'*.

Het is wel belangrijk om ruimhartig te zijn en te communiceren. Elke actie die overkomt als 'krap', 'benepen' en niet goed wordt uitgelegd (bijv. wanneer er maar één partij mag meebesturen in plaats van de drie die dat willen) zal worden uitgelegd als het niet willen delen van 'macht' en zal het aanwezige wantrouwen versterken.

9.4 Communicatie

Wat steeds naar voren komt in gesprekken met belanghebbenden is het gebrek aan informatie over wat er gaat gebeuren, hoe en waarom: wat gaat de NAM doen, wat doet de overheid, wat wil de gemeente, waarom nu weer een omgevingsproces, etc..

Belanghebbenden willen gewoon alles weten en over alles geïnformeerd worden. Die informatie kan passief worden aangereikt, zoals middels een website van de gemeente, of actief op een voorlichtingsavond. Inmiddels wordt op verschillende manieren informatie gegeven.

Toch blijkt dit niet voldoende te zijn. Het moet vaker, directer, soms informeler en soms formeler. Suggesties zijn daarvoor gedaan zoals het inrichten van een informatieloket. Nu kun je het met zoveel belanghebbenden misschien ook nooit goed doen. De boodschap die wij hebben opgehaald is dat er eens diep nagedacht moet worden over een goed plan om met belanghebbenden te communiceren over het omgevingsproces wanneer dit in uitvoering wordt genomen, en dan met name over de wijze waarop informatie wordt gegeven, hoe belanghebbenden worden gehoord, de frequentie waarmee dit moet gebeuren, etc. Zo'n plan moet 1 op 1 met belanghebbenden worden doorgesproken en op basis van hun suggesties worden aangepast opdat het plan ook hun plan wordt.

Belanghebbenden moeten zelf ook een rol krijgen in de uitvoering van het plan: wie kan beter dan zij zelf verslag doen van de voortgang van de tafels? Het gezamenlijk vormgeven en uitvoeren van het communicatieplan betreft belanghebbenden in het omgevingsproces en zal hun vertrouwen in een uitkomst die goed is voor hen versterken.

Bijlage 1 Aanpak

Gesprekken

Onze werkwijze met betrekking tot het voeren van de gesprekken komt neer op de volgende stappen:

1. Identificeren van belanghebbenden; lees meer over deze stap in hoofdstuk 3.
2. Contact leggen en een afspraak plannen met elke belanghebbende: na een eerste schriftelijk contact werd telefonisch een afspraak gemaakt voor een gesprek. Individuele belanghebbenden konden zich aanmelden voor een individueel gesprek.
3. Gesprek voeren met belanghebbende: elk gesprek volgde een vast patroon conform het format in tabel 1; voor de gesprekken met individuele belanghebbenden is het format enigszins ingekort.
4. Verslaglegging van het gesprek: de verslaglegging gebeurde wederom conform het in tabel 1 gepresenteerde format.
5. Verslag toezenden aan de geïnterviewde belanghebbenden: na toetsing door de interviewer is het gespreksverslag toegezonden voor correcties en eventuele wijzigingen, waarna het verslag definitief is gemaakt en vastgesteld (dit geldt niet voor de individuele geïnterviewde).
6. Analyse van de verslagen.

Tabel: Vragenlijst

Organisatie			
Naam	Functie	E-mailadres	Telefoonnummer
Belang van de organisatie / Waar staat zij voor			
Scope gebied (perceptie)			
Houding gaswinning			
Zorgen toekomst gebied/omgevingsproces	Waarom?	Standpunt	Wat nodig om zorgen weg te nemen?
Top 3 zorgen			

Krachten gebied	Waarom?

Wensen toekomst gebied / gaswinning, energietransitie	Waarom?	Welke kansen voor realiseren wensen?	Wat nodig voor realiseren wensen?

Top 3 wensen

Ideeën toekomst gebied	Waarom?	Welke kansen voor realiseren ideeën?	Wat nodig voor realiseren ideeën?

Top 3 ideeën

	Waarom?
Houding omgevingsproces	
Bereidheid deelname Omgevingsproces	
Houding deelname omgevingsproces	
Wie van de organisatie neemt deel	
Evt. in samenwerking met.. (coalitie)	
Bereidheid gezamenlijke overeenkomst	
Vorm van betrokkenheid in Omgevingsproces	
Voorwaarden/wensen voor betrokkenheid	
Lacunes algemeen (kennis/informatie/kunde)	
Hoe kan organisatie bijdragen aan opheffen van lacunes	

Met welke belanghebbenden werkt de organisatie samen	Suggesties voor voeren van gesprek met andere belanghebbenden

Wat verder ter tafel komt

Analyse

De verzamelde informatie is vanuit verschillende invalshoeken geanalyseerd waarbij vooral is gekeken naar patronen. De invalshoeken zijn:

- Belangen en standpunten van de belanghebbenden, vastgelegd in een belangenmatrix (per thema).
- Zorgen, wensen, ideeën en kansen ten aanzien van het gebied rondom de voorgenomen gaswinning.
- Kracht van het gebied: wat zijn de sterke punten in het gebied waarop kan worden voorgebouwd?
- Houding ten aanzien van het omgevingsproces: is de belanghebbende geïnteresseerd om mee te doen, en zo ja vanuit welke rol en onder welke voorwaarden?
- Houding ten aanzien van mogelijke gaswinning.

De uitkomsten van de individuele gesprekken zijn als één geheel meegenomen in de analyse.

Vervolgens zijn de min of meer categorale uitkomsten met elkaar in verband gebracht om te zoeken naar mogelijk relevante thema's voor het eventuele omgevingsproces. Het met elkaar bespreken van deze thema's is essentieel om duurzame uitkomsten te bereiken in de realisatie van het ontwikkelperspectief (toekomstvisie).